ESTUDIS

RAMON REIXACH I PUIG
L'edifici de l'Ajuntament de Mataró –II–
La capella de Santa Magdalena

FRANCESC COSTA OLLER
Joan Larrea Espeso a Mataró

FRANCESC MASRIERA I BALLESCÀ
La Societat Iris

RECURSOS

NORMES PER ALS NOSTRES COL·LABORADORS

FULLS/120

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, febrer 2018

FULLS/120

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, febrer 2018

TAULA

● **EDITORIAL** 1

● **ACTUALITAT** 2

● **ESTUDIS**

L'EDIFICI DE L'AJUNTAMENT DE MATARÓ –II–
LA CAPELLA DE SANTA MAGDALENA
Ramon Reixach i Puig 7

JOAN LARREA ESPESO A MATARÓ
Francesc Costa Oller 14

LA SOCIETAT IRIS
Francesc Masriera i Ballescà 20

● **RECURSOS**

NOTÍCIA DE PUBLICACIONS RECENTS 35

● **NORMES PER ALS NOSTRES COL·LABORADORS** 36

Portada: Segell de la biblioteca de la Societat Iris.

Prohibida la reproducció dels textos i de les il·lustracions sense esmentar-ne la procedència.

Edita: **MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA**
Centre d'Estudis Locals de Mataró
Beata Maria, 3. 08301 Mataró
www.masmm.org

Director: Nicolau Guanyabens i Calvet

Consell de redacció: Nicolau Guanyabens i Calvet
Joan Castellà i Oliva
Jordi Malé i Pegueroles

Composició i impressió:
Copisteria Castellà - c/Pujol, 40 - 08301 MATARÓ

Dipòsit Legal: B-15.257-1978 *ISSN:* 0212-9248

L'Equip del Museu Arxiu de Santa Maria no es responsabilitza necessàriament de l'opinió que expressen els articles signats.

Amb la col·laboració de Ajuntament de Mataró

Amb el suport de INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana

EDITORIAL

NECESSITAT DE RENOVACIÓ

Ben entrat el segle XXI i a quaranta anys vista de la creació de les quatre seccions museístiques de la basílica de Santa Maria, l'estat actual de les col·leccions que gestiona el Museu Arxiu no pot respondre a les exigències que són desitjables, de manera que en aquests moments és urgent una revisió. Una auditoria encarregada pel Servei de Museus de la Generalitat de Catalunya així ho confirma.

A finals dels anys setanta, un equip entusiasta va reprendre la tasca que Lluís Ferrer i Clariana, fundador del Museu Arxiu, havia iniciat en les dues dècades anteriors. Els membres del grup projectaren una nova i ambiciosa dimensió museística per Santa Maria que es concretà en la formació de les seccions monogràfiques dels Dolors, el Roser, les Santes i la sala de Síntesi. Amb la conformitat de Mn. Francesc Pou, que desitjava tenir en ordre l'orfebreria i els ornaments antics, van redescobrir espais, van regirar armaris eternament tancats, van amidar les sales i es van ficar pertot arreu amb la caixa d'eines a les mans.

El tramat museístic que es va bastir aleshores, avui necessita un nou plantejament museològic. Les noves tecnologies, els moderns criteris museogràfics i els actuals interessos dels visitants, entre altres factors, ens posen davant del repte de cercar un nou relat, un nou enfocament per mostrar d'una altra forma l'evolució del temple, la parròquia i les confraries.

Els 1.200 m^2 de superfície escampats per diferents punts de la basílica no ho posen fàcil. Hi ha escales i espais fragmentats, alguns sota teulada. Les dificultats de conservació i els costos d'un manteniment efectiu són evidents. I el Museu Arxiu no pot afrontar per si sol la renovació que exigeix el moment.

És per això que, després de l'empenta que ha suposat la restauració de la capella dels Dolors, l'Arquebisbat de Barcelona ha començat a posar fil a l'agulla per liderar la gestió de les visites i la planificació museística a curt i a llarg termini, conscient del valor històric i artístic de tot el patrimoni de Santa Maria. Des del Museu Arxiu hi aportarem el coneixement i tota la col·laboració de què siguem capaços.

ACTUALITAT

PARTICIPACIÓ DEL MUSEU ARXIU A LA V JORNADA *MUSEUS I PATRIMONI DE L'ESGLÉSIA A CATALUNYA*

El dia 17 de novembre es celebrà al Museu Diocesà de Tarragona la *V jornada Museus i Patrimoni de l'Església a Catalunya*, organitzada pels museus diocesans de Catalunya i l'Episcopal de Vic, amb un programa centrat en «Els museus diocesans i el patrimoni de l'Església catalana durant el franquisme». A la sessió de tarda, Nicolau Guanyabens presentà la comunicació «El Museu Arxiu de Santa Maria. 70 anys treballant per la conservació, la investigació i la difusió del patrimoni de l'Església de Mataró», en què glossà la figura de Lluís Ferrer i Clariana com a fundador de la nostra entitat, explicant també com, després de la seva mort i ja als anys setanta, un nou equip va seguir els seus passos. En un context de postguerra i dictadura, el Museu Arxiu va marcar una línia de restauració i ressorgiment culturals.

XXXIV SESSIÓ D'ESTUDIS MATARONINS

Montserrat Gurrera, presentant la seva comunicació. Foto: Joan Turà

La sessió d'enguany es va celebrar el dissabte 18 de novembre. Es van exposar 21 comunicacions de format breu, que seran editades en versió completa el novembre de 2018. En la mateixa sessió, es va presentar el volum en paper i CD de les comunicacions de la Sessió de 2016.

En la mateixa sessió es van anunciar els canvis en les normes per a les properes edicions quant a la presentació de comunicacions. Un dels més destacats és que el termini del lliurament dels treballs definitius (resum, comunicació i imatges) s'avança al 31 de gener, és a dir, uns dos mesos després de la sessió. Altres canvis són la reducció de l'extensió màxima dels textos, la col·locació de les notes al final (no pas a peu de pàgina) i els criteris a seguir en les referències bibliogràfiques a l'interior del text.

FE D'ERRATES

En l'editorial del número 119 dels *Fulls* dedicat a la commemoració del naixement de Josep Puig i Cadafalch, i en la nota d'Actualitat de la pàgina 7 titulada «Congrés Puig i Cadafalch. Arquitecte de Catalunya», no es feia esment que el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, que és qui ha promogut l'Any Puig i Cadafalch, ha estat una de les institucions organitzadores de l'esmentat Congrés, a més de la Universitat de Barcelona (Grup de Recerca GRACMON), l'Institut d'Estudis Catalans i la Direcció de Cultura de l'Ajuntament de Mataró.

VISITA DE LA SENYORA CECÍLIA DE TORRES

Foto: Pere Tió

Cecília de Torres, vídua d'Horaci Torres, fill petit de l'artista Joaquim Torres-Garcia, va visitar Mataró el dimecres 22 de novembre convidada pel nostre col·laborador Pere Tió i Casas. Arran de les investigacions que Tió ha realitzat i que ha deixat escrites als articles «Joaquim Torres-Garcia a Mataró» (*Fulls* 118) i «Josep Vinardell i Rovira» (*Fulls* 114), la senyora Cecília va voler conèixer directament els llocs i els espais on es mogué Torres-Garcia i la seva família per la nostra ciutat.

A Santa Maria va visitar la basílica i s'interessà especialment per les capelles del Sagrament i dels Dolors. A l'Arxiu va poder contemplar els registres sacramentals de baptismes i casaments dels avantpassats Torres i Fradera. Després de passar per l'Arxiu Comarcal, Tió va presentar la convidada a l'alcalde David Bote i a la regidora de Cultura Núria Moreno, que estigueren acompanyats per persones relacionades amb el món de l'art a Mataró. Cecília de Torres és propietària d'una prestigiosa galeria d'art al Soho de Nova York i és l'autora del catàleg raonat del cèlebre Joaquim Torres-Garcia, el seu sogre. Gran experta, difusora i promotora de l'art contemporani llatinoamericà, és assessora de museus com el Metropolitan o el MoMA.

CONFERÈNCIA DE JOSEP MARIA CLARIANA I PRESENTACIÓ DE *FULLS* 119

Foto: Joan Turà

En la presentació del número 119 de la revista *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, Josep M. Clariana i Coll impartí una excel·lent i emotiva conferència titulada «L'Arxiu Municipal de Mataró. A propòsit del senyor Llovet». Com a excap de l'Arxiu Municipal, Clariana va tractar de la figura de l'historiador Joaquim Llovet en relació amb aquest equipament arxivístic, com a arxiver i usuari que en va ser de sempre. L'acte es va celebrar el dia 12 de desembre passat a la sala d'actes de la Fundació Iluro.

OFRENA FLORAL EN LA IX DIADA PUIG I CADAFALCH

El dia 17 de desembre, organitzat per l'Associació Cultural Amics de Josep Puig i Cadafalch, va tenir lloc un acte en memòria de l'eminent arquitecte, amb motiu del seu traspàs, ocorregut el 23 de desembre de 1956. Davant la seva escultura al Parc Central, hi va haver l'ofrena i la intervenció de l'arquitecte Esteve Mach, que va presentar l'argumentari polític de Puig amb al·lusions al moment actual del país. L'acte també va comptar amb la coral Primavera per la Pau, que interpretà algunes peces musicals. Aquesta trobada va cloure els actes de l'Any Puig i Cadafalch. L'ofrena va tenir el suport de l'Ajuntament de Mataró, l'Ajuntament d'Argentona, el Moviment Educatiu del Maresme, el Grup d'Història del Casal, el Club d'opinió Jaume Llavina, el Museu Arxiu de Santa Maria i l'associació organitzadora.

EN LA MORT DE JOSEP MIQUEL MODOLELL I ROS

El passat 22 de desembre ens va deixar Josep Miquel Modolell i Ros. Natural de Cabrera i veí de Mataró, Modolell era propietari del mas Lladó de Cabrera, mas que tant estimava i del qual va investigar la història mercès al ric arxiu familiar que en conservava. Va col·laborar a les *Sessions d'Estudis Mataronins*, amb treballs com «Els meus records dels primers dies de la guerra (1936-1939)», «Els pagesos de Cabrera s'alliberen l'any 1387» o «Procedència dels Santvicens, senyors del castell de Burriac», publicats entre el 1992 i el 2011. Els seus llibres més coneguts són *Pel camí del mig, de Cabrera a Mataró* i *Cabrera de Mar: castell de Sant Vicenç o de Burriac: síntesi històrica*. Va ser un pioner i un gran divulgador de la història de la seva vila, de la qual va ser nomenat fill predilecte el 2012. També va fer donació del terreny on hi ha el clos de can Modolell a la Fundació Burriac, de la qual era soci d'honor. El Museu Arxiu lamenta la seva mort.

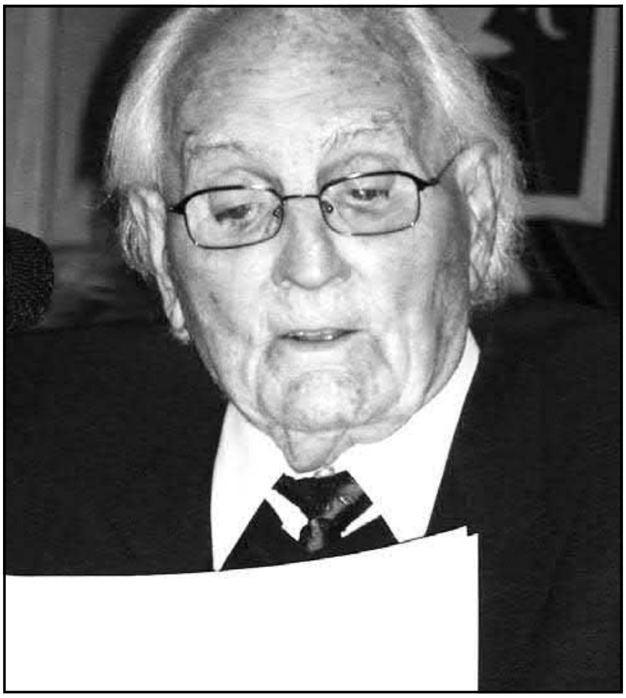

NOTÍCIA DE DONATIUS RECENTS

Agraïm a Pere Tió la donació de volums d'història, i a Josep Puig Pla l'aportació de diccionaris i llibres de política lingüística; a Assumpció Vallmajor, el lliurament de papers i factures diverses procedents de la seva família.

Juli Peradejordi ha lliurat un lligall amb escriptures i documents notarials de Mataró.

Lluís Maria Gallifa ha donat un plànol i dos esbossos del projecte de renovació del presbiteri de Santa Maria (anys 40), obra del seu pare, l'arquitecte Lluís Gallifa i Grenzner.

Conxita Filbà ha ingressat documents d'entre 1925 i 1974 de la fàbrica de gel Llavina-Matas, que l'any 1944 va esdevenir Hielos Montseny.

A tots ells, el Museu Arxiu els agraeix la seva generositat.

EN RECORD DE JOAQUIM LLOVET, MEMBRE HONORARI DEL DEPARTAMENT D'HISTÒRIA MODERNA DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA (1981)

Després del malaurat traspàs del senyor Joaquim Llovet, en alguns actes i articles on s'ha fet ressenya de la biografia i currículum de l'insigne historiador mataroní, hi he trobat a faltar una dada acadèmica seva de gran importància: el nomenament del senyor Joaquim Llovet i Verdura com a Membre Honorari del Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona l'any 1981, juntament amb el prestigiós demògraf i historiador reusenc Josep Iglésies i Fort.

Amb aquesta distinció, i ho remarco amb un especial èmfasi, el món acadèmic universitari va reconèixer oficialment la llarga i profitosa trajectòria de recerca i divulgació històrica de Joaquim Llovet, caracteritzada pel seu treball rigorós, exhaustiu i precís. Llovet, com es va explicar llavors, era l'autor d'excel·lents estudis d'història moderna d'àmbit local, situat dins dels plantejaments metodològics dels corrents historiogràfics més moderns, treballant des de perspectives analítiques globals i contribuint a consolidar la història com a disciplina científica en els seus camps d'investigació.

Fou una reconeixença acadèmica de gran transcendència en la carrera del senyor Llovet, ell que va ser un historiador de formació autodidacta. Fou, també, un nomenament que l'honorà i del qual se sentia especialment orgullós —a jutjar pel seu propi testimoni—, i és una referència que ha de constar en lloc preferent al seu currículum, junt amb la seva pertinença a la Reial Acadèmia de Bones Lletres i a la Real Academia de la Historia.

L'homenatge que la Universitat li va retre amb la concessió d'aquella important distinció va ser l'any 1981, quan jo cursava estudis al Departament d'Història Moderna i on, poc després, m'hi havia de llicenciar. Aquesta afortunada coincidència em va permetre participar de manera col·lateral en l'acte de reconeixement al senyor Llovet, a qui coneixia del Museu Arxiu de Santa Maria —quan jo n'era membre actiu de l'equip— i per les seves magnífiques publicacions d'història de Mataró i comarca.

Pel fet de ser mataroní i pel fet de conèixer-lo, la Junta del Departament de Moderna em va demanar a començaments d'any fer de missatger i traslladar personalment al senyor Llovet l'acord del nomenament. Malgrat el respecte i la certa por que m'infonia el tracte amb el prestigiós historiador, em vaig atrevir anar a casa seva i donar-li la notícia, una nova que va rebre agraït, sorprès i amb continguda satisfacció, com vaig poder apreciar clarament, malgrat els esforços que feu per dissimular-ho.

En acostar-se la data de l'acte acadèmic, recordo que el neguit i el nerviosisme del senyor Llovet anaven en augment. Poc abans d'aquell dia, el senyor Llovet em

Joaquim Llovet a la Sessió d'Estudis Mataronins de 1985. MASMM. Arxiu d'imatges. Foto: Miquel Sala.

demanà, atès que jo coneixia bé la Zona Universitària de Pedralbes, si no em faria res d'acompanyar-lo el dia del nomenament a la facultat d'Història, conduint jo el seu cotxe —un petit Mini blau—, que així l'ajudaria a passar millor el tràngol. Que em demanés d'anar amb ell, per a mi va ser un privilegi; però fer-li de xofer, era un encàrrec de molta responsabilitat que vaig acceptar des de la inconsciència que caracteritza els joves. No cal dir que aquell dia vaig ser el conductor més prudent i assenyat del món i, afortunadament, cap contratemps va complicar la comesa i a l'hora prevista pujàvem a la Biblioteca-Sala d'actes del Departament d'Història Moderna, a la tercera planta de la torre de Geografia i Història.

L'acte es desenvolupà d'acord amb les previsions davant una nombrosa audiència d'estudiants i professors. La conferència del senyor Llovet sobre la Província Marítima de Mataró fou brillant, com brillant fou la glossa que li dedicà després el Dr. Pere Molas, cap del Departament. El mateix Dr. Molas recordava la important efemèride a la presentació del primer número de *Pedralbes, Revista d'Història Moderna*, publicació del Departament d'Història Moderna que sortia per primera vegada a la llum aquell mateix any i on es ressenya el nomenament de Joaquim Llovet i de Josep Iglésies com a Col·laboradors Honoraris del Departament.

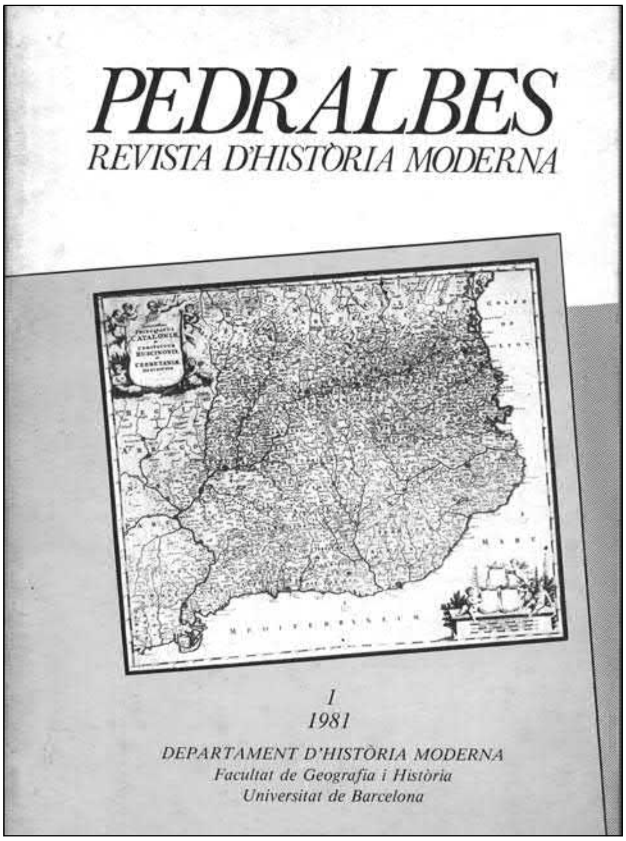

La notícia es va publicar als *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 11 d'aquell any (1981), en una nota a la pàgina 4 que copio i transcric:

JOAQUIM LLOVET,
MEMBRE HONORARI DEL DEPARTAMENT D'HISTÒRIA MODERNA DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

El passat dia 27 d'abril, l'historiador mataroní Joaquim Llovet, juntament amb el demògraf Josep Iglésies i Fort, fou guardonat amb el títol de Membre Honorari del Departament d'Història Moderna de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona. Presidiren l'acte el Dr. Claramunt, degà de la Facultat, el Dr. Pere Molas, cap del Departament, l'ex-degà Dr. Palomeque i el Dr. Joaquim Mercader, membre del Consell Superior d'Investigacions Científiques, el qual glossà la personalitat i obra d'ambdós homenatjats.

Joaquim Llovet, després de l'al·locució del Dr. Mercader, pronuncià una conferència sobre la Província Marítima de Mataró, tema que ha estat l'objecte de les seves darreres investigacions. J. Llovet a més de fer una minuciosa descripció de la nostra Província Marítima i de la seva organització i funcionament, analitzà també les de tot el Principat de Catalunya, il·lustrant les seves explicacions amb un plànol que fou repartit entre el nombrós públic assistent.

Clogué l'acte el Dr. Pere Molas, cap del Departament d'Història Moderna, subratllant que, amb aquests nomenaments, hom pretenia reconèixer públicament la tasca silenciosa, però perseverant, de dos estudiosos que, amb les seves aportacions, han contribuït a eixamplar els camins de la història.

L'Equip del Museu Arxiu de Santa Maria aprofita l'ocasió per a felicitar efusivament a Joaquim Llovet en el seu nomenament.

Carles Marfà i Riera

Al segle XV s'aixecà un hospital extramurs de la vila closa de Mataró. S'ubicà a l'encreuament de la Riera amb el Camí del Mig, és a dir, on actualment hi ha l'Ajuntament. A l'edifici, s'hi construí també una capella amb dedicació a Santa Magdalena.

L'estudi de Ramon Reixach, continuació del publicat al número 114 de *Fulls dels Museu Arxiu de Santa Maria*, se centra en les dades que es coneixen d'aquest temple tan rellevant en la vida dels mataronins d'anteriors generacions. Aquesta capella va conviure amb les dependències de l'hospital i, posteriorment, també amb les del Consell (òrgan del govern municipal), fins que el propi Consell la feu desaparèixer a la dècada dels 60 del segle XIX.

L'EDIFICI DE L'AJUNTAMENT DE MATARÓ –II– LA CAPELLA DE SANTA MAGDALENA

EMPLAÇAMENT

Santa Magdalena era la patrona i advocada pròpia del Consell de la Universitat de Mataró, ja que era la titular de la capella de l'Hospital. Recordem que, tal i com apuntàvem al treball publicat a *Fulls* 114, el Consell va establir la seva seu el segle XVI a l'edifici de l'Hospital, a la Riera.

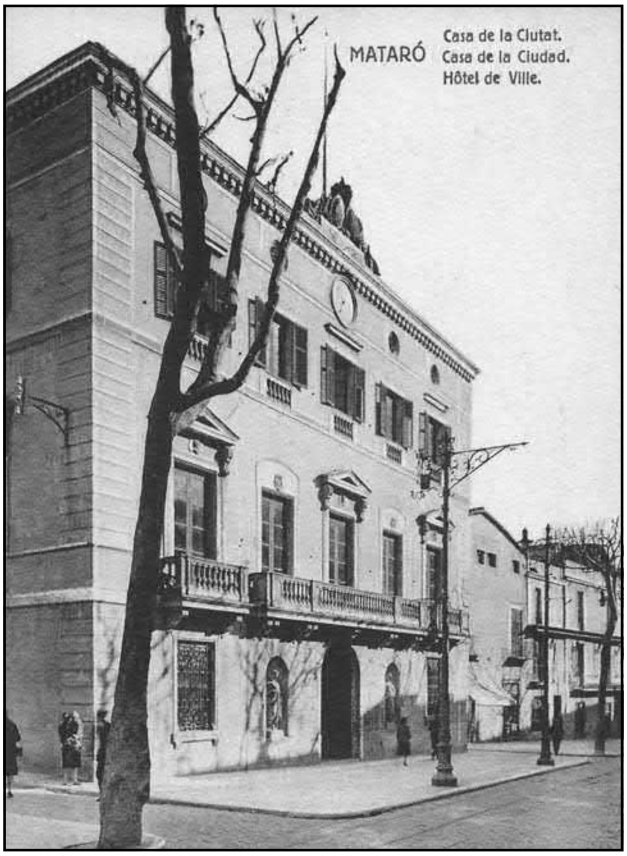

L'Ajuntament de Mataró a mitjan segle XX.

Postal Fergui. MASMM. Col·lecció Enrich i Regàs.
Aquest és l'aspecte de l'edifici després de la reforma de 1867 de Miquel Garriga i Roca.

La capella de Santa Magdalena va estar situada fins a l'any 1867 a l'interior de l'actual edifici de l'Ajuntament, amb portal propi i independent que donava al carrer d'en Palau. L'edifici en conjunt comprenia tres espais: la capella, l'hospital i el nou cos construït *ex professo* a finals del segle XVI com a seu del Consell de la Universitat.

Les grans obres de reforma i ampliació dirigides per Jaume Vendrell a mitjan segle XVII van donar a tot el conjunt d'edificacions una unitat visual i el van convertir en un gran casal. La capella, que era pública, va romandre al seu lloc mantenint el seu accés propi pel carrer d'en Palau, amb un portal de pedra picada conservat en part i que roman encara avui ocult sota la decoració clàssica de la reforma de 1867 de Miquel Garriga i Roca.

A la façana de la capella o de l'hospital hi havia el finestral gòtic que conté la imatge de Santa Magdalena i que el 1867 fou traslladat a la casa del davant de la capella. Posteriorment patiria un segon trasllat, a la façana de la mateixa casa però que dona a la Riera.

LA FESTA DEL 22 DE JULIOL

El 1555 el rector de Santa Maria, Guillem Caçador, va disposar que durant la vigília i durant tot el dia de la seva festa (el 22 de juliol), els

Patent de sanitat de Mataró, any 1756. Paper imprès i manuscrit 34 x 44 cm.

Museu de Mataró, número 2539.
Foto: Arxiu Museu de Mataró

obrers i sagristans de la parroquial (Santa Maria) no poguessin vendre candeles ni a la capella ni al carrer i que això només fos permès als administradors de l'hospital,[1] fet que indica l'assistència de fidels i la voluntat que el rendiment es quedés per al manteniment del culte propi. La capella, el 1510, havia rebut indulgències per als qui la visitessin determinats dies després d'haver-se confessat.[2]

La festa del 22 de juliol se celebrava amb un ofici solemne a la capella, amb assistència de la comunitat de preveres residents i beneficiats de Santa Maria. S'encarregava el sermó a un predicador de renom. La resta de l'any, s'hi celebraven diversos oficis religiosos fundats.[3]

El dia de Santa Magdalena era *vot de vila*; és a dir: la diada era festa de precepte dins del municipi. L'any 1665, el Consell, després d'uns anys de no celebrar-se, va renovar el *vot* de Santa Magdalena i va intentar infructuosament declarar-la patrona de la població. El bisbe de Barcelona s'hi va oposar, ja que no va considerar oportú treure el patronatge de l'Assumpció de Maria, titular immemorial de la parroquial i festa major de la Vila. Va accedir, però, que Santa Magdalena fos declarada advocada espiritual de la població.[4]

Durant els segles XVI i XVII hi ha documentada l'existència de la confraria de Santa Magdalena, dels *fadrins* de la Vila, els joves que encara no havien assolit el mestratge d'un ofici i, per tant, no formaven part de cap gremi. Celebraven la seva festa titular a la capella. El 1684 van acordar comprar una bandera blanca com a distintiu. Periòdicament organitzaven també ballades. La confraria era mobilitzada com a companyia de milícia d'autodefensa de la vila en cas de perill. Com a entrenament, participaven en exercicis d'armes i mostres de tir *a la millor filera*. El premi, culleres de plata.[5]

ROGATIVES I MISSES

En situacions de sequera, per implorar l'arribada de pluja, es va demanar la intercessió de Santa Magdalena, com a advocada i titular d'una de les capelles de la població. El 16 de gener de 1685 es va celebrar un ofici i rogatives amb assistència del clergat de la parroquial. Suposem que deuria ser per demanar pluja davant d'un mes de gener especialment sec.[6]

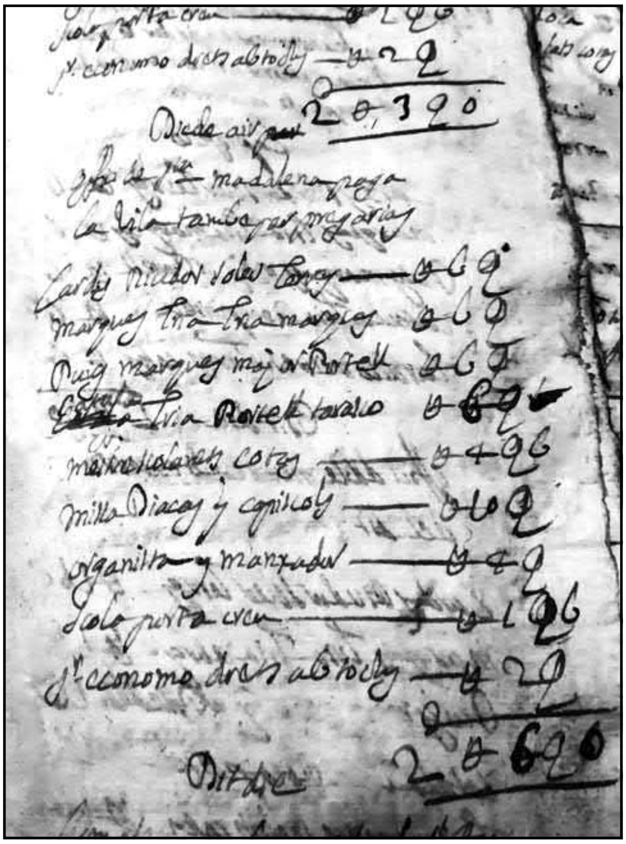

Inscripció que registra l'ofici dedicat a Santa Magdalena del 16 de gener de 1685.

MASMM. Llibre de funerària 1684-1686, p. 211.

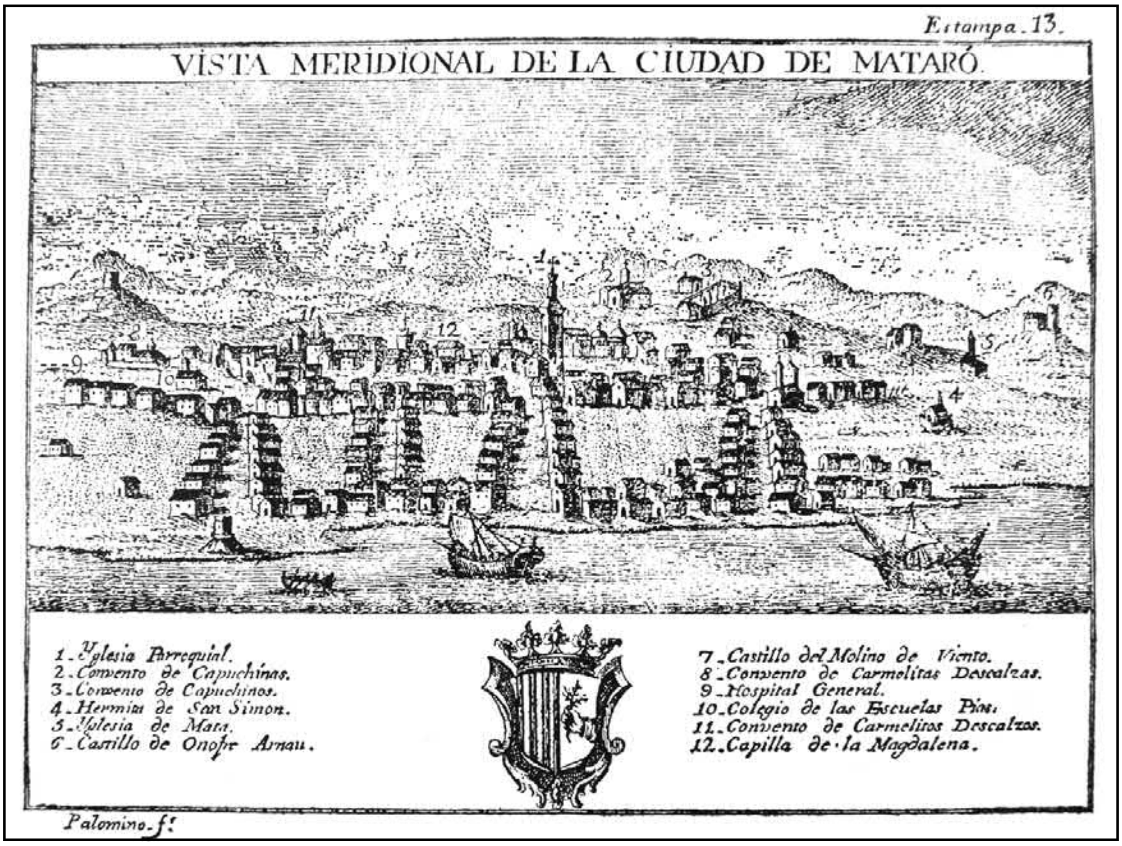

Vista de la ciutat, segle XVIII. Amb el número 12 figura la capella de Santa Magdalena.
Gravat de B. Espinalt, extret de *Atlante Español VII*, Madrid 1783.

El *Llibre de Notas en que es be posar[-h]i lo que ocorre per la practica en lo venider* que es conserva a l'Arxiu parroquial (Museu Arxiu de Santa Maria ESG.1) detalla com cal procedir en cas de rogatives: «Se adverteix que en la suposició que se haguessen de proseguir rogativas per alguna necessitat, a mes de las expressadas, se va despues a cantar un ofici en la Iglesia de M. M. Caputxinas, altre en la Capella de la Casa de la Ciutat, y altre en la Hermita de S. Simon: Y si ab tot esto no se logra lo benefici, se porta en professó a esta Parroquial la Imatge de Sta. Magdalena de la Casa de la Ciutat, y la de St. Simon de sa Hermita, dexantlas junt a las reliquias de St. Desideri per retornarlas despues de conseguir lo efecte, ab la mateixa solemnitat que se portaren». Al marge, hi ha l'anotació: «Die 14 Mars 1770 plogué desde les tres y mitja de Matinada fins a las 9 horas del Matí» (f. 6 v.).

A inicis del segle XVII es deia missa *baixa*, és dir resada, cada dia de la setmana «en la Capella de Sta Magdalena situada en dita Vila en lo cap de carrer vulgarment dit den Palau la qual Capella de Sta Magdalena sta contigua apegada al hospital de dita Vila». Així és com es descriu en la visita pastoral de 1615, com també es dona fe de les generoses almoines que els fidels feien a la capella en els bacins de les Ànimes i de «charitats de dit hospital». El bisbe mana que cada dia el rector enviï un capellà resident de la parroquial a dir-hi missa «en lo stiu a set hores de la matinada» i en els temps d'hivern a les vuit: «Y Per quant per sa devoció particular Mn. Francesch Jofre prevere natural y habitant en dita Vila ha molt anys diu dita Missa y es molt gran comoditat de tots que ell la diga per tenir sa habitació en lo anfront de dita Capella», ordena el bisbe que «per ara diga dit Jofre dita Missa y sempre la vulla dir» i que el rector no hagi d'enviar-hi cap altre prevere si no és per impossibilitat o dolència de l'esmentat Jofre.[7]

Aquesta obligació fou rectificada tres anys després i va quedar reduïda a celebrar-hi les misses que hi eren fundades, en concret dues, una el divendres i l'altra el dissabte.[8] El 1665 Ildefonso de Sotomayor, bisbe de Barcelona, en visita pastoral a la vila, confirmava aquesta disposició de 1618[9] i afegia que «per quant per part de algunas personas de dita Vila y Universitat de Mataro se ha pretès que lo dit Rector de Mataro tenia obligació de fer tots los dissaptes en la dita Capella de Sancta Magdalena per los vicaris una salve cantada per haverse així observat de molt temps», el rector no tenia l'obligació estricta d'enviar alguns preveres a aquest cant ja que, investigat el cas, no se n'havia trobat la fundació.[10]

A finals del segle XVII se celebrava els diumenges i dies festius missa a les capelles de Sant Simó, Santa Magdalena i Sant Jaume. Aquest fet anava en detriment de l'assistència a l'explicació de Doctrina Cristiana que es feia a l'església parroquial de Santa Maria. Per evitar que això passés, en la visita pastoral de 1688 de Benito Ignacio de Salazar,[11] bisbe de Barcelona, s'establia que conforme el Concili de Trento i les disposicions conciliars tarraconenses i sinodals barcelonines, s'havia d'ensenyar Doctrina Cristiana al poble, «així al temps de l'offertori com també a les tardes dels dies festius a la plassa o altre puesto publich decent y acomodat al concurs del poble y com també sia convenient y necessari que los fidels tingan notisia de les publicacions de cartells y edites, Jubileus, Indulgències, amonestacions matrimonials, [...] dejunis y celebracions de Missa y moltes altres coses que sols en las Iglesias parrochials y en los dies de las festas colendas se solen publicar y denunciar als fidels y que de no assistir los dits fidels en dits dies de festa a la Iglesia parrochial y a la explicasió de la doctrina christiana se origina lo tenir ignorància de totes les coses referides», fet que actua «ab moltes faltes y omissions en grave dany de las animas y conciències».

Així doncs, el decret consegüent ordena al rector que expliqui o faci explicar Doctrina les tardes dels dies festius i exhorta els fidels a assistir «a la explicació de la doctrina christiana y cuiden los pares de famílies que los fills y criats no falten en ella y axí manem uns y altres en quant los sia possible vagin a oir Missa los dies de festa y Diumenges a la Iglesia parroquial, especialment a las Missas conventuals en las quals se acostuman fer las referides publicacions y enseñansa de las oracions de la doctrina christiana y escussen oir missa en altres Iglesias. I per quant sens ha donat noticia que en los dies de festa i diumenges molt concurs de personas van a ohir missa a las Capellas de St. Simon, St. Jaume i Sta. Magdalena dexant de anar a la Iglesia Parroquial de que se originan alguns altres inconvenients ademes dels referits. Per lo tant manam als Administradors de ditas Capellas, en pena de tres lliures de cera pagadora de sos bens y de excomunicacio mayor pro paersona y aplicadoras a la Sacristia de la Iglesia Parroquial que no dexen dir Missa en ditas capellas a ningun sacerdot secular ni regular sens expressa Llicencia y aprobacio del Rector de la dita Iglesia de Mataro, Al qual manam fassa observar amb tota puntualitat lo p[rese]nt decret en pena de Deu lliures y en subsidi de excomunicacio mayor. I mes anant lo Beneficiat resident de dita Iglesia que sens dita Llicencias diga Missa en ditas Capellas aquell sia privat de lo estipendi axi de Missa com de distribucio de 8 dies».[12]

En la *Memoria de las cosas que necesitan de remedio para el buen gobierno de la Iglesia Parroquial de Sta. Maria de Mataró*[13] torna a quedar reflectit el contingut de l'anterior decret del Bisbe Salazar: «Mandar a los administradores de las Capillas de S. Simon, S. Jaime y Sta. Madalena, que en los dias de fiesta no dexen celebrar missas en dichas capillas, sino fuere con licencia del Rector, y uviere necessidad, por cuanto muchos Parrochianos se van los dias de fiesta a oir missa en dichas capillas..., y jamás van a la Parroquia quando se ensenya la doctrina Christiana, con grande detrimento del provecho de sus almas.»

ALTRES ANOTACIONS SOBRE LA CAPELLA

El 18 de maig de 1696 el Consell acceptà «la iusta petició que los Administradors de la confraria de Sta. Magdalena ab suplica han feta al pnt. Concell, deliberan que lo retaule vell de St. Simón sie transferit y posat en la capella de Sta. Magdalena construhida en la casa de la p[rese]nt. Universitat y sie tret de dita capella lo retaule que vuy hi es per ser molt vell». És a dir, que s'acordà el trasllat a la capella de Santa Magdalena de l'antic retaule que hi havia a l'ermita de Sant Simó, ja que allí l'escultor Joan Vila havia acabat de bastir-ne un de nou.[14]

El 21 de juliol de 1706, Fra. Benet de la Mare de Déu, carmelita descalç, va predicar un sermó «en la propia Capilla de la Casa de la Ciudad, en la Solemne Fiesta, que los del Barrio, ó Calle de la Riera de la Ilustre Ciudad de Mataró, consagraron a la gloriosa Santa Maria Madalena su singular Patrona, por averles librado del Saco de los Franceses, quando se retiravan del Campo de Barcelona». El sermó fou publicat per l'impressor reial Rafael Figueró de Barcelona aquell mateix any en forma d'opuscle titulat *El arrepentimiento más dichoso nacido del conocimiento más claro, y la indulgencia más útil, hecha por el Rey más legítimo*.[15]

L'any 1732 va morir el regidor Josep Vendrell i Gassia. Es va seguir el cerimonial d'enterrament. La processó funerària va anar a buscar el difunt al seu casal de la plaça de Sant Cristòfol per dirigir-se fins a l'edifici de l'Ajuntament. A la capella de Santa Magdalena es va cantar una absolta general per la seva ànima. Seguidament la processó es va dirigir a la parroquial, on van tenir lloc els funerals. El bagul portava l'emblema de regidor al seu damunt. Aquell dia, l'Ajuntament feu celebrar divuit misses per l'ànima del difunt a la capella de Santa Magdalena.[16]

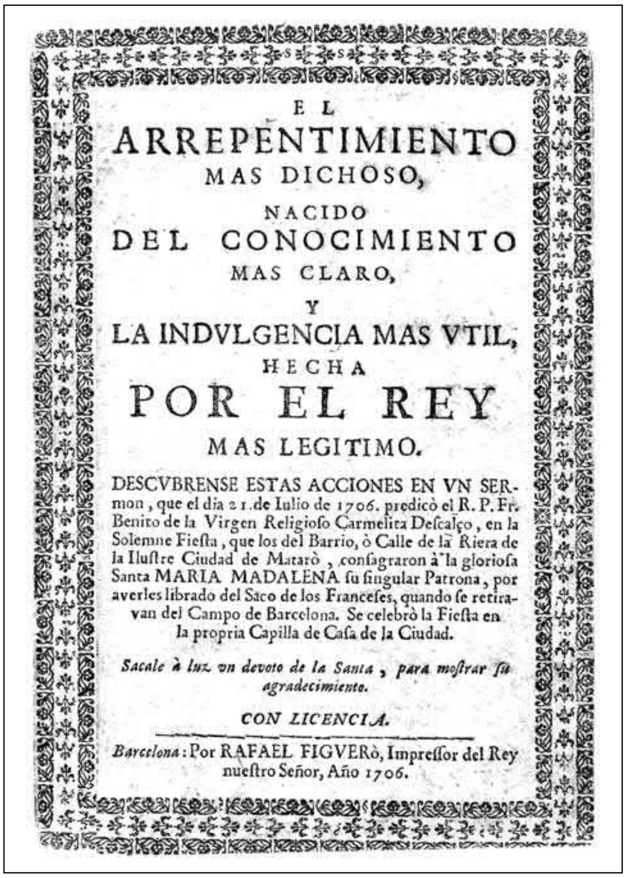

EL
ARREPENTIMIENTO
MAS DICHOSO,
NACIDO
DEL CONOCIMIENTO
MAS CLARO,
Y
LA INDVLGENCIA MAS VTIL,
HECHA
POR EL REY
MAS LEGITIMO.

DESCVBRENSE ESTAS ACCIONES EN VN SERmon, que el dia 21. de Iulio de 1706. predicò el R. P. Fr. Benito de la Virgen Religioso Carmelita Descalço, en la Solemne Fiesta, que los del Barrio, ò Calle de la Riera de la Ilustre Ciudad de Mataró, consagraron à la gloriosa Santa MARIA MADALENA su singular Patrona, por averles librado del Saco de los Franceses, quando se retiravan del Campo de Barcelona. Se celebrò la Fiesta en la propria Capilla de Casa de la Ciudad.

Sacale à luz un devoto de la Santa, para mostrar su agradecimiento.

CON LICENCIA.

Barcelona: Por RAFAEL FIGVERÒ, Impressor del Rey nuestro Señor, Año 1706.

Portada de l'opuscle que recull el sermó de Fra. Benet de la Mare de Déu, carmelita descalç, any 1706.

Biblioteca Família Marfà de Mataró.

El «Die 21 juliol de mil set cents setanta, se feu una Professó extraordinaria pera collocar la Reliquia de Santa Magdalena en sa propia Capella de Casa de esta Ciutat: qual Reliquia que es molt tenue, si be de molts anys a esta part estava en poder del Molt Ilustre Ajuntament, fonch ara aportada en dita Professó per haverho demanat així los Devots respecte de la major veneració que se aumenta de alguns anys a dita Santa».[17] Aquesta relíquia de Santa Magdalena podria ser la que es va trobar el 1679 en enderrocar l'altar major de Santa Maria. Una relíquia que fou recollida i guardada pel rector Partella. En morir, el 1685, va passar a la seva germana Maria Àngela vídua Sanromà i al seu fill Bru, hereus tots ells del rector Partella. El Consell la va reclamar per un acord de 3 d'abril de 1686.

El 1817 la nova imatge del Sant Crist de la Puríssima Sang fou mostrada als fidels per primera vegada a la capella de Santa Magdalena. El 19 d'octubre, la imatge —obra de l'escultor Fèlix Vidal— fou portada processionalment i solemne a la seva capella definitiva, la del Sant Crist, dins de l'església parroquial de Santa Maria. Aquest Sant Crist —els dels portants de Divendres Sant— va ser destruït el 1936.[18]

La capella tenia administradors propis. Un acord municipal de 12 de febrer de 1816 n'esmenta els noms: Joan Abadal, el llibreter que tenia establiment davant de la Casa de la Ciutat, Narcís Ferrer i Francesc Soler. No trobant-ne el nomenament, el consistori municipal els va renovar en el càrrec, i hi va afegir Josep Vilageliu.[19]

L'any 1821, les relíquies de les Santes Juliana i Semproniana conservades a Sant Cugat del Vallès foren portades a Mataró quan el monestir va patir l'exclaustració del Trienni Liberal. El 5 de juny foren lliurades als comissionats mataronins, els quals les dipositaren interinament a la Capella de Santa Magdalena de la Ciutat (l'Ajuntament), fins que foren portades solemnement en processó a Santa Maria el 26 de juliol.

Un dels darrers actes de culte documentats a la capella data de mitjan segle XIX, quan a la tarda del 25 d'agost, d'un any que podem situar entre 1847 i 1868, va començar una novena a Santa Magdalena amb res del rosari «en la pròpia capella de Casa la Ciutat». S'avisà que si algun devot volia fer alguna almoina, la portés a Mn. Joaquim Guañabens (Mataró, 1813-1888) —que havia ingressat en el clergat de la parroquial el 1847— o a alguns dels administradors.[20]

Imatge del Sant Crist de la Puríssima Sang.

MASMM. Arxiu d'imatges. Foto: Josep Castellà Coderch, 1936.

LA SUPRESSIÓ DE LA CAPELLA

L'any 1867, l'aleshores arquitecte municipal Miquel Garriga i Roca, en la seva reforma general del casal de l'Ajuntament, va suprimir la capella i la va traslladar al sector central del cantó de llevant de la planta baixa, és a dir, on ara hi ha la porta que dona a l'actual plaça. En suprimir-se la capella, el retaule va ser demanat per l'abadessa del monestir de la Divina Providència de Mataró.[21]

Pocs mesos després, arran de la Revolució de Setembre de 1868, i mogut pel programa dels més exaltats en allò que es referia a l'expulsió de la religió de l'esfera pública, l'Ajuntament va fer eliminar la capella i va traslladar les imatges i els objectes litúrgics a l'ermita de Sant Simó (1869), on es van conservar fins a la Guerra Civil. S'acabava amb quatre segles i mig de relació entre Santa Magdalena i la casa que acollí el Consell.

El 1885, davant del perill de l'epidèmia de còlera i evocant l'antic *vot de Vila*, es va fer una processó de rogatives el 22 de juliol amb «Traslació a l'Església de Religioses del Inmaculat Cor de Maria, de la bella i antiga imatge de Snta. Maria Magdalena venerada avuy en aquesta Esglesia de Snt. Simon Apòstol y avants en llur Capella de casa la ciutat...». El 27 d'octubre es feia la «Solemne processó en honor de Snta. Maria Magdalena ab motiu de retornarse en aquesta Esglesia de Snt. Simo la antiga y preciosa Imatge de la gloriosa santa Penitent y deixeble del Senyor».[22]

A finals del segle XIX, els veïns de la Riera encara celebraven Santa Magdalena com la titular de la seva festa de carrer, de la mateixa manera que ho feien els del carrer de Barcelona per Sant Sebastià o els del carrer d'en Pujol per les Santes.

L'any 1900, Ramon Gasau i Plana, administrador de la capella de Sant Sebastià del carrer de Barcelona, va col·locar-hi una imatge de Santa Magdalena. El 1923 es van estampar dos goigs dedicats a Santa Magdalena amb lletra de Mn. Joan Busqué i Junoy, aleshores prevere a Santa Maria: uns de dedicats a la imatge de la santa a la capella de Sant Sebastià, i els altres, a la de la capella de Sant Simó; els primers, en record de Ramon Gasau, a expenses dels germans Antoni i Joaquim Gasau i Coll, que eren els administradors de la capella de Sant Sebastià.

GOIGS A LLAOR DE
SANTA MARÍA MAGDALENA
PENITENT

VENERADA EN L'ESGLESIA DEL APOSTOL SANT SIMÓ EN LA CIUTAT DE MATARÓ BISBAT DE BARCELONA

SA FESTA A 22 DE JULIOL

Puig que foreu maravella
de penitencia i amor:
Feu-nos Santa Magdalena
aimants, com Vos, del Senyor.

A Betania, la vostra patria,
hi vivian apenats
vostres germans Marta i Llatzer
per les vostres vanitats,
suplicant amb fe sincera
que Deu vos toqués el cor:
Feu-nos etz...

Al fort castell de Magdala,
de vostres majors llegat,
deixant sols germá i germana
vos heu amb faust hostatjat;
mes ells dos, prega que prega,
per tornaus a bon acord:
Feu-nos etz...

Era un jou la vida santa
per vostre temperament,
cercant l'orgia afanyada
amb plaer incontinent,
orgullosa d'opulencia
i altiva de formosor:
Feu-nos etz...

Mes quan tota la comarca
s'havia escandalitzat
de vostra vida mondana,
la nova vos ha arrivat
dels portents i maravelles
que arreu feia el Salvador:
Feu-nos etz...

Cafarnaúm i Betsaida
son vilatjes fe-faents
de llur doctrina i miracles;
vos, com altres oients,
escolteu al diví Mestre
i la gracia us muda el cor:
Feu-nos etz...

Deixant resolta Magdala,
en oint aquella veu,
a Jesús sou presentada
a casa del Faritzeu,
derramant un vas d'essencies
a llurs peus, amb un greu plor:
Feu-nos etz...

De Jesús ja perdonada
feu la vida penitent
i'l seguiu enamorada,
amb cor ple de sentiment,
predicant per la Judea
el sant regne del amor:
Feu-nos etz...

Aquest amor que arborava,
flamejant el vostre pit,
va mostrar-se encesa lava,
molt mes gran, quasi infinit,
en la Passió sangonenta
de vostre Amat i Amador:
Feu-nos etz...

Després de la gran jornada
en que gloriós i triomfant
deixá la freda mortalla
Jesucrist ressucitant,
vareu ser vos la primera
d'admirar son esplendor:
Feu-nos etz...

De vostra patria exilada
amb vostres germans volguts,
a la marsellesa platja,
amb tempesta, sou vinguts,
inculcant vostres creencies
als gentils plens de fervor:
Feu-nos etz...

Mes sentint-vos inclinada
a vida mes penitent
heu cercat a la muntanya
una cova a sol-ixent,
vivint allí tota abstreta
trenta anys en diví amor;
Feu-nos etz...

Al cap d'aquestes jornades,
macerat el vostre cos,
l'hora Deu vos assenyala
d'assolir l'etern repós
i vostra ánima serena
vers al cel vola amb dolsor:
Feu-nos etz...

Mataró, des de fa sitgles,
amb fervor us ha honorat,
bastint-vos rica Capella
a Casa de la Ciutat,
ont grans festes celebrava
el Concell a vostre honor.
Feu-nos etz...

Sant Simó, bell frec les ones,
ara hostatja amb dols amor,
l'imatge que en nostres penes
fou el bálsam guridor:
i en el flagell de la peste,
el nostre Ángel Protector.
Feu-nos etz...

Puig que foreu maravella
de penitencia i amor:

Pregueu Santa Magdalena
per noseltres al Senyor.

v. *Difussa est gratia in labiis tuis.* R. *Propterea benedixit te Deus in æternum.*

OREMUS

Beatæ Mariæ Magdalenæ; quæsumus Domine, sufragiis adjuvemur; cujus precibus exoratus, quatriduanum fratrem Lazarum vivum ab inferis resuscitasti. Qui vivis et regnas, etc.

La devoció a Santa Maria Magdalena en nostra ciutat, data de temps immemorial: de molt abans del sigle XV, se honorava esplendidament a la Santa per *vot de vila* dels nostres avant passats. A 19 de juliol de [illegible], a proposta del primer [illegible] se declarà Advocada de Mataró a Santa Maria Magdalena pels favors i gracies obtinguts del Cel per la seva intercessió, continuant celebrant-se amb sumptuositat les festes en sa Capella de Casa la Ciutat, salvo rares interrupcions, fins l'any 1866, que per raó de les obres de reforma, se retirá la imatge de la Santa, essent traslladada a aquesta Esglesia de Sant Simó en 1884, trovant-se [illegible] Protector de la mateixa. En Joaquim Capell i [illegible] i Administradors En Geroni Castellá, En Josep Puig de Albanell, En Manuel Roldós i N'August J. Ribas i Musteros; estampant-se enguany, 1923, els presents Goigs a llaors de la Santa, dictats pel sacerdot mataroní Rnt. Joan B. Busqué i Junoy, Pre.—R.

A. M. D. G.

183-Imp. Minerva-Mataró

Goigs de Santa Magdalena publicats l'any 1923, quan la imatge estava a l'ermita de Sant Simó.

Impremta Minerva (Mataró).

MASMM. Secció de goigs.

Ramon Reixach i Puig

NOTES

1.- Joan Giménez i Blasco, *Mataró en la Catalunya del segle XVII (II). La Gestió del quotidià*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 2005, p. 197 n. 343.

2.- Ibíd., p. 197 n. 342. El document és de 1410 i correspon al pontificat de Juli II, fet que denota que la data és incorrecta. Giménez proposa com a data possible la de 1510.

3.- Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró (MASMM). Caixa de la capella de Santa Magdalena. Full solt sense data on es llegeix la relació d'una sèrie de fundacions a la capella: un ofici de matines i de laudes, fundat per Antoni Vehils, prevere, a celebrar el 21 de juliol; 12 misses anuals (Pere Bonet); 7 misses (Gabriel Morera); 1 missa (Julita Mallol); 2 misses (Francesc Ortal); 1 missa el dia 22 després de la missa conventual (Sebastià Roig).

4.- Joaquim Llovet, *Mataró. Dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 2000, p. 580.

5.- Joan Giménez i Blasco, *Mataró en la Catalunya del segle XVII*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 2001, p. 358-359.

6.- MASMM, Llibre funerària 1684-1686, p. 211. Correspon al dia 16 de gener de 1685: «Offici de Sta Madalena paga la vila també per pregarias.»

7.- MASMM, Arxiu del Rector, núm. 11. Llibre de visites parroquials. Visita de 1615, decret 39.

8.- MASMM, Arxiu del Rector, núm. 11. Llibre de visites parroquials. Visita de 1618, decret 16.

9.- Confirmava que el rector només tenia l'obligació d'enviar algun prevere per celebrar-hi missa el divendres i el dissabte. I que les misses havien de començar a les set en temps d'estiu i a les vuit en temps d'hivern. La resta de dies s'hi podia dir missa però quedava a lliure disposició del rector de Santa Maria.

10.- MASMM, Arxiu del Rector, núm. 11. Llibre de visites parroquials. Visita de 1665, decrets 40 i 41. Quedava doncs, a la lliure disposició del rector, enviar-hi els dos vicaris o altres preveres, al cant de la Salve.

11.- MASMM, Arxiu del Rector, núm. 11. Llibre de visites parroquials. Visita del 7 de novembre de 1688, decret 7.

12.- Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB), Visites Pastorals de Mataró, vol. 68, p. 81 v. i p. 84 v.

13.- ADB, Visites Pastorals de Mataró, vol. 68, p. 84 v.

14.- Josep Colomer i Busquets, «L'ermita de Sant Simó. Recull de dades històriques (III). Des de 1691 a 1700», *X Sessió d'Estudis Mataronins*, 1993, p. 127-136.

15.- Joaquim Llovet, *Mataró, 1680-1719: el pas de vila a ciutat i a cap de corregiment*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 2002, p. 268.

16.- Francesc Costa i Oller, *Mataró al segle XVIII*. Mataró / Barcelona: Patronat Municipal de Cultura / Alta Fulla, 1988, p. 79.

17.- Lluís Ferrer i Clariana, *Santa Maria de Mataró. La parròquia, el temple (II)*. Mataró: Museu i Arxiu Històric Arxiprestal, 1971, p. 73. Ferrer, en la nota 54 cita el text de «Llibreta de notes de la vicaria».

18.- Xavier Alarcón i Campdepadrós, *Tingueu memòria i record. Una història de la Setmana Santa a Mataró*. Mataró: Fundació Caixa Laietana, 2011, p. 29.

19.- MASMM. Caixa de la capella de Santa Magdalena. Full solt.

20.- Ibíd.

21.- Arxiu Municipal de Mataró, Llibre d'acords, 29 gener 1868.

22.- Arxiu de Sant Simó. *Llibre d'acorts de l'Església de Sant Simón, de la Ciutat de Mataró, que comensa en l'any 1885, trobantse protector lo Regidor Don Joaquim Capell y Estol.*

La data i la localitat de naixement de Joan Larrea Espeso, destacat català que jugà un paper important en la independència d'Argentina, ha estat una qüestió no resolta fins al dia d'avui. Alguns historiadors assenyalaven que havia nascut a Mataró, atès que és des d'aquesta ciutat que va partir cap a Amèrica, i atès que quatre dels seus germans van ser batejats a la parròquia de Santa Maria. Se'n cercaven papers també a Lleida, Cervera, Balaguer i Barcelona.

Presentem en primícia la recent investigació de Francesc Costa, que desfà l'enigma, documenta lloc i data, i relata aspectes de la vida i l'entorn familiar de Joan Larrea quan va viure a Mataró, això és, entre els 6 i els 21 anys d'edat.

JOAN LARREA ESPESO A MATARÓ

De Joan Larrea Espeso[1] és difícil explicar alguna cosa nova perquè hi ha centenars de pàgines escrites sobre aquest personatge que, tot i que era espanyol, donà suport als revolucionaris que proclamaren la independència d'Argentina.[2] I en un lloc destacat, perquè l'any 1810 esdevingué un dels nou membres de la primera junta de govern del nou estat.[3] De tota manera, hem localitzat algun paper que aporta dades inèdites d'ell i el seu entorn familiar. I també podrem aclarir, per primera vegada, quan i on va néixer.

LA FAMÍLIA LARREA

El pare de Joan Larrea, Ramón de Larrea Arriola,[4] neix a Pamplona el 1747 al si d'una família benestant, i estudia per ingressar a l'administració pública. El dia 4 d'abril de l'any 1779 es casa a Barcelona, a l'església de Santa Maria del Mar, amb Tomasa Espeso Yñíguez, «doncella natural de la Ciudad de Palencia», filla de Bernabé Antonio i de Manuela. En aquell moment ell exercia d'oficial «de la contaduria de Rentas Generales de la Ciudad de Pamplona».[5]

Joan Larrea Espeso.
Font: www.periodicopensar.com.ar.

La localitat i la data del naixement de Joan Larrea Espeso mai no s'ha aclarit, i la rellevància pública del personatge a Argentina ha dut diversos investigadors a remenar papers a Lleida, Balaguer, Cervera, Mataró i altres localitats on es creia que havia nascut, sense poder confirmar cap indret. S'acostuma a seguir el que escriu Ángel Justiniano Carranza, que dona per cert que va néixer a Mataró el 24 de juny de 1782 i que era el més gran dels germans. Però aquesta dada no és certa: a Mataró, no hi va néixer.[6] Certament era el més gran de la colla, i ara podem assegurar que és batejat en una de les ciutats esmentades, a Balaguer, on va néixer el dia 29 de desembre de l'any 1779.

Donada la importància històrica d'aquest document, vet aquí el text de la inscripció del bateig tal com es conserva a l'arxiu d'aquesta parròquia:

«Dia trenta de desembre de mil setcents setanta nou a las deu horas matí, jo Joseph Mata prebere de la ciutat de Balaguer, Bisbat de Urgell (de licentia Parochi), he batejat segons rito y forma de Santa Mare Iglesia en las fonts baptismals de

Inscripció del naixement de Joan Larrea a la parròquia de Santa Maria de Balaguer.

Llibre de baptismes núm. 9 (1760-1779), p. 517.

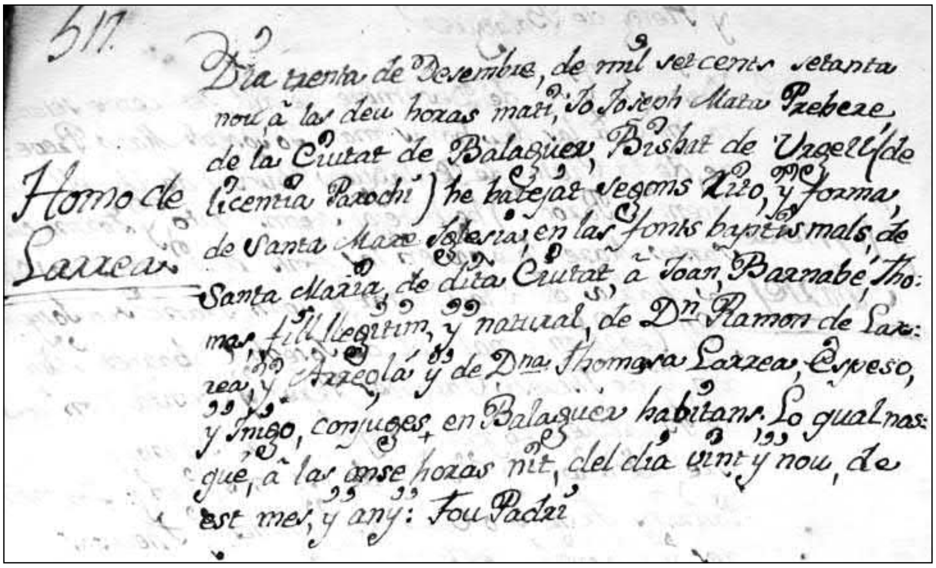

Santa Maria de dita ciutat, a Joan, Barnabé, Thomàs, fill llegitim y natural de Dn. Ramon de Larrea y Arreola y de Dna. Thomasa Larrea Espeso y Yñigo, conjuges en Balaguer habitans. Lo qual nasqué a las onse horas nit del dia vint y nou de est mes y any. Fou padrí [els nom dels padrins no consten]».

Com que el registre del bateig diu «en Balaguer habitans», cal suposar que a Ramón de Larrea l'havien traslladat de Pamplona a aquesta ciutat abans del naixement de Joan. De tota manera, hi estarà poc temps perquè el mes d'agost de l'any 1781 neix la seva filla Manuela a Barcelona. Aleshores, seguint la carrera administrativa, va ser destinat a la Real Duana de Barcelona en una categoria superior, com a «primer contador».

De l'estada a Barcelona només sabem que el matrimoni hi va tenir diversos fills, batejats a l'església dels Sants Just i Pastor, com podem documentar mitjançant els llibres de la parròquia: Manuela (1781),[7] Vicenta (1783),[8] Bernabé (1784)[9] i Àgata (1786).[10] Quant al fill Ramon, és batejat a l'església de Santa Maria del Mar l'any 1787.[11]

ELS LARREA A MATARÓ

Un pas més en la carrera administrativa de Ramon de Larrea es produeix el dia 28 d'agost de l'any 1786, quan és promogut al càrrec d'administrador de la Duana de Mataró, un nou augment de categoria i de sou. La família es trasllada a la ciutat i va a residir en una casa al Camí Ral. Res no sabem de la seva tasca de funcionari, feina burocràtica amb poques emocions, però amb un gran prestigi. Quan el juny de 1789 té lloc la inauguració solemne de l'església de Santa Anna dels pares escolapis, en la processó sostenien el pali «seis señores distinguidos»; un d'ells és Ramon de Larrea.[12]

Als llibres dels notaris tampoc no hi ha cap mostra d'activitat econòmica i, com passa a Barcelona, és a l'església de Santa Maria on trobem el rastre de la seva estada a la ciutat, perquè hi varen néixer quatre fills més: Tomassa (1789)[13] i Francesca (1791), que mor amb dos anys, i els bessons Joaquim i Anna Maria, que neixen i moren el 1793.

L'estada de Ramon de Larrea a Mataró és curta perquè va morir aviat, quan feia set anys que hi era. El dia 1 de maig de 1793 fa el testament a «la casa de mi propia habitación sita en la calle del camino Real (…) hallándome enfermo en cama de cierta indisposición corporal de la qual temo morir». Els testimonis són el teixidor de vels Marià

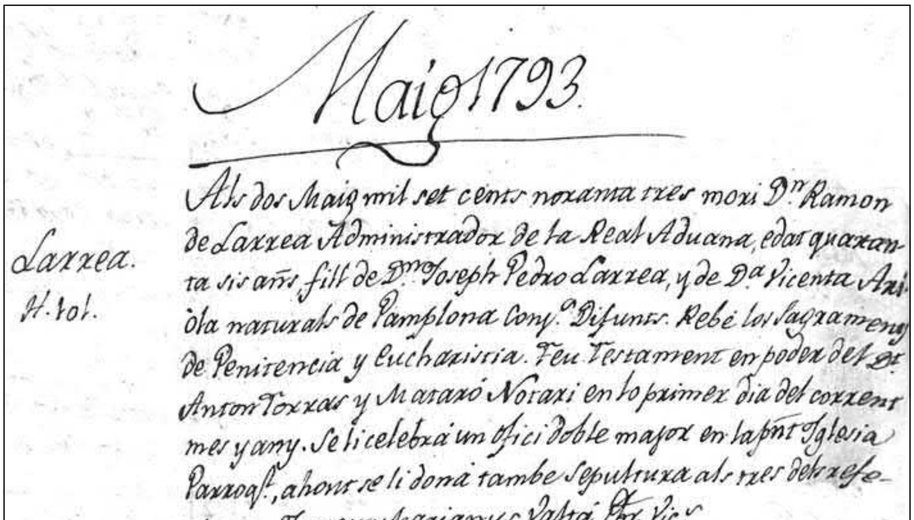

Registre de defunció de Ramon de Larrea a Mataró l'any 1793.

MASMM. Llibre d'òbits núm. 4,

Alsina i el daurador Agustí Janer: «el uno de los quales ha firmado lo sobrescrito por dicho testador por no poder firmar por razón de la gravedad de su enfermedad no obstante de saber escribir». Moria l'endemà.

Deixa hereva a la «carissima consorte mia», i li diu que quan faci testament per als seus fills té llibertat de fer «las partes iguales o desiguales dexando poco a los unos y mucho a los otros conforme a ella le paresca por dexarlo a su libre voluntad».[14]

JOAN LARREA ESPESO

Dels primers anys sabem que s'educa a Mataró a l'escola de Santa Anna dels pares escolapis, que era on anaven els fills de les famílies benestants. Consta que el 1791 a la classe de retòrica hi havia 36 alumnes, i un d'aquest era Joan Larrea, que dos anys més tard participarà en un examen públic.[15] Entre les assignatures que hi estudia sembla que té preferència per les matemàtiques i la nàutica.

Després dels anys d'escola, ell i el seu germà Ramon aviat es dediquen als negocis. Ho sabem perquè el 1802 Joan, que tenia poc més de vint anys, segons declara la seva mare davant el notari Isidre Font a l'escriptura de 1802 que més endavant comentarem, era «comerciante vezino de esta ciudad de Barcelona», on «mis hijos tienen establecida cierta compañía».

Així, tot i que eren molt joves, havien començat alguna activitat comercial, potser comptant amb l'ajuda del patrimoni familiar. El cert és que havien fet operacions i tenien contactes en el sector, cosa que ajuda a entendre el pas que aviat faran.

Eren temps difícils per la guerra amb Anglaterra, que havia començat el 1796 i complicava el comerç marítim. Pocs eren els vaixells que superaven el bloqueig de la marina anglesa, fins que amb el tractat de pau d'Amiens el mes de març de 1802 tornà la pau. I aquest va ser el moment triat pels Larrea per marxar a fer fortuna a Amèrica, perquè havia passat el perill a la mar i la fabricació arrencava amb força.

No varen ser els únics: dotzenes de mataronins i gent d'arreu varen seguir aquell any el mateix camí per anar a establir-se a l'Havana, a Montevideo, a Cartagena d'Índies, a Buenos Aires, per obrir negocis comercials o treballar cridats per catalans que ja hi tenien botigues i tallers.

Ells també veuen l'oportunitat del moment i comencen el complicat procés per ser autoritzats a marxar a Amèrica. En primer lloc, la seva mare s'acosta a cal notari a certificar el permís per als dos germans; és el dia 20 de desembre de l'any 1802. Diu així:

> Sepase por esta publica escritura como yo Doña Thomasa Larrea, viuda de Don Ramon Larrea Administrador que fue de la Real Aduana de esta ciudad de Mataró, por quanto Don Juan Larrea ÿ Espesso junto con Don Ramon Larrea ÿ Espesso mis hijos tiene establecida cierta compañia planteando a cuenta de la misma una casa de comercio en la ciudad de Buenosaÿres de los Reynos de America motivo por el que se le hace precisso trasladarse a aquella ciudad para su regimen, y residir en ella por el espacio de seis años.
>
> Por tanto de mi libre alvedrio y espontanea voluntad conciento permito y doÿ licencia al precitado mi hijo Don Juan Larrea ÿ Espesso presente al otorgamiento de esta escritura paraqué por el fin susodicho ÿ demás que menestar sea pueda passar ÿ permanecer passe y permanesca por el espacio de dichos seis años continuos ÿ consecutivos a la misma referida ciudad de Buenosaÿres y demas parages de dichos Reÿnos de America que necessario fuera.
>
> Y prometo contra lo por mi permitido ÿ concentido no hacer ni venir por causa alguna o razon y tenerlo por firme y valedero bajo obligacion de todos mis bienes muebles y sitios, habidos ÿ por haber con todas renuncias de derecho y hecho necessarias.
>
> Y pido ÿ suplico a los señores juezes ministros ÿ oficiales de su Magestad que convenga no impidan al dicho mi hijo el viaje antes bien le faciliten las licencias que necesitare. En cuÿo

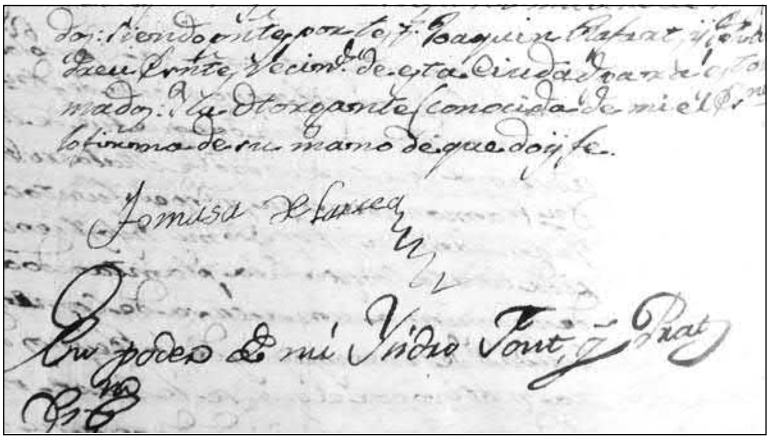

Signatura de Tomasa Espeso en la declaració davant notari en la qual autoritza els seus dos fills, Ramon i Joan, a marxar a Amèrica.

Arxiu Comarcal del Maresme. Districte Notarial de Mataró. Isidre Font, any 1802, f. 104 i 105.

testimonio assi lo otorgo en dicha ciudad de Mataró a los veÿnte dias del mes de Diciembre del año mil ochocientos ÿ dos siendo presentes por testigos Joaquin Rafart y Joseph Andreu comerciantes vecinos vecinos de esta ciudad para esto llamados. Y la otorgante conocida de mi el escribano lo firma de su mano que doÿ fe.

Després Tomasa signa un document idèntic autoritzant el seu fill Ramon a les mateixes coses.[16]

I amb el permís de la mare comença el tràmit de la llicència oficial, document que es conserva a l'Archivo General de Indias i que aporta informacions de gran interès.[17] En primer lloc hi ha la petició manuscrita de Joan Larrea per «embarcarse y pasar a Montevideo en clase de sobrecargo», feta el dia 1 de gener de 1803. S'hi llegeix:

Don Juan Larrea comerciante vezino de esta ciudad de Barcelona con el mas profundo respeto a V.E. expone: Haber cargado a bordo y baxo registro de la Polacra nombrada Nuestra Señora del Rosario, su capitán Fernando Reixach que le tiene abierto para Montevideo, diferentes generos y efectos de su cuenta y consignación para conducirlos y beneficiarlos en dicho Montevideo por el valor junto de sesenta mil doscientos ochenta y cinco reales de vellon libres de derechos por no causarles con arreglo a ordenes, segun consta por la certificación librada por el contador principal de rentas generales de esta Real Aduana (...). Deseando el exponente verificar con mayor acierto su expedicion y viage ha intentando llevarse consigo por su ayuda y descanso e incorporarse a sus caudales en caso de morir a su hermano Don Ramon Larrea, de lo que enterada la madre de ambos exponente y su hermano y considerandolo muy util y provechoso les ha presentado su consentimiento.

En la documentació consten les partides de naixement dels dos germans i un certificat de l'alcalde de Mataró que diu que Joan, i també el seu germà, «es muchacho de buena vida, fama y costumbres, católico apostólico romano, sin que jamás haya sido processado, castigado ni apercivido por justicia ni tribunal alguno». Passats tots els tràmits, el viatge és autoritzat el 28 de gener de 1803, i no deurien tardar massa dies a sortir. Un temps després, sembla que el mateix any, els seguiran els altres membres de la família: la mare i els germans Bernabé i Tomasa.

Així els germans, que com hem vist eren comerciants actius i coneixien prou el sector, van carregar el vaixell amb tota mena de productes per a la botiga que volien obrir, i es van gastar una quantitat de diners important, 60.285 rals. La intenció era fer el viatge cap a Montevideo per acabar a Buenos Aires. Però, en arribar hi va haver complicacions: «Al Río de la Plata estaba sitiada la zona por las naves brasileñas y quedó en Montevideo hasta que terminó el bloqueo».[18]

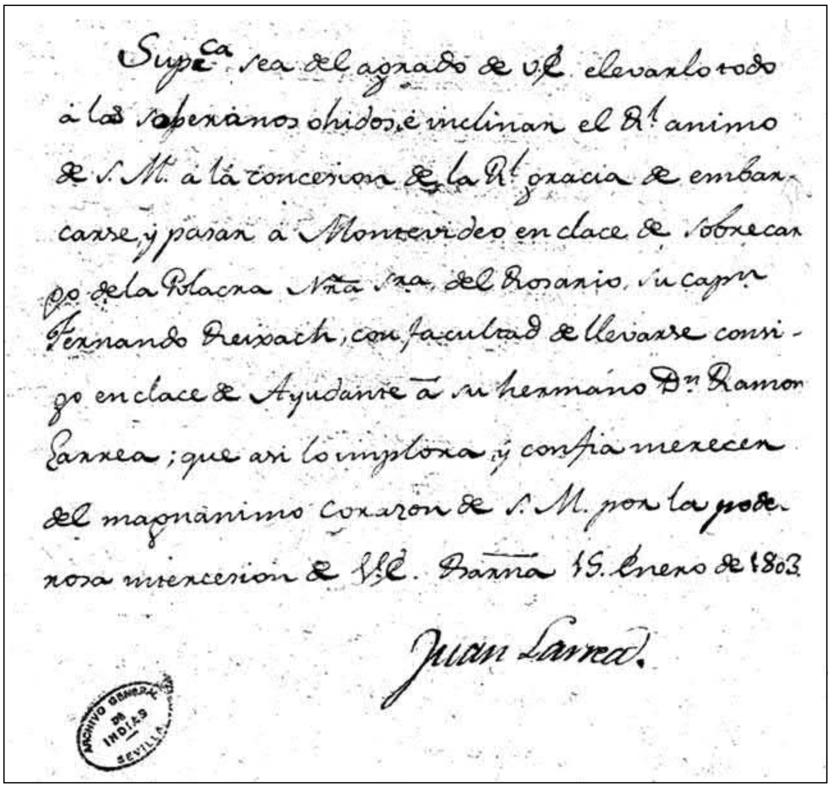
Supca sea del agrado de V.E. elevarlo todo
a los soberanos ohidos, e inclinar el Rl animo
de S.M. a la concesion de la Rl gracia de embar-
carse y pasar a Montevideo en clace de sobrecar-
go de la Polacra Nra Sra del Rosario, su capn
Fernando Reixach, con facultad de llevarse consi-
go en clace de Ayudante a su hermano Dn Ramon
Larrea; que asi lo implora y confia merecer
del magnanimo corazon de S.M. por la pode-
rosa mercesion de V.E. Barna 15 Enero de 1803.
Juan Larrea.

Signatura de Joan Larrea Espeso al document amb el qual demanava permís per anar a Amèrica, any 1803.

Archivo General de Indias. Indiferente 2129, n. 111.

LARREA A BUENOS AIRES

De l'activitat econòmica de Joan Larrea abans de participar en la vida política, el que n'hem llegit és molt general i a vegades contradictori, i caldria donar un cop d'ull als arxius. Perquè els que han tractat el personatge des de l'òptica argentina, pel que coneixem, s'han interessat més en els aspectes polítics que no en els seus negocis comercials. De tota manera, Enrique Guillén explica que, en poc temps, els Larrea, a Buenos Aires, tingueren «un importante almacén mayorista en la calle de la Merced, a pocos metros de la Plaza Mayor». Potser el tingueren després de fer societat amb un altre català,

el barceloní Camil Julià i Vinyals,[19] amb qui pactaren amb la intenció d'obrir la botiga que l'havia dut a fer el viatge atlàntic.

De més envergadura és el pacte de la societat comercial sota el nom de Larrea i Cot. Amb aquest soci emprenen negocis de compra venda de gran volada que abracen diverses zones de l'Amèrica espanyola, el que ara és Perú, Paraguai, Xile, Colòmbia i Argentina, establint contactes comercials amb la península. Hi ha notícies de càrregues que arriben a Buenos Aires –algunes de Mataró– de *platilla*, indianes, mocadors, sucre, vi, aiguardent, licors i també *champagne* i vi de Sicília. Quant a l'exportació, la societat es dedica a les espècies i als cuirs i les pells d'Argentina.[20]

El gener de 1809 Joan Larrea, que aleshores era maçó, participa en el primer moviment de revolta contra Espanya, però va ser l'any següent quan tot es precipita. Cal tenir en compte l'extrema debilitat de l'administració espanyola, amb el territori peninsular en guerra i ocupat per l'exèrcit francès. Quan al maig de 1810 arriba la notícia de la caiguda de Sevilla ens mans franceses, on residia la Junta Central espanyola, els revolucionaris destitueixen el virrei i creen una junta de govern en la qual hi ha el nostre personatge. Havia acabat una època.

Joan Larrea Espeso.
Font: www.wikipedia.org.

Hi ha uns documents notarials d'aquest temps incert que mostren la relació comercial de Larrea amb Mataró, on es proveïa de productes tèxtils, vi i aiguardent. Però la insistència dels comerciants i proveïdors per aclarir els comptes de Larrea fan pensar que davant les notícies que arribaven d'Amèrica hi havia por de no cobrar.

L'any 1809, Josep Antoni Peredejordi i de Cerdà, ciutadà honrat de Mataró, fa poders a Jaume Alsina Vergés, al seu fill Joan Alsina Ambròs i a Josep Ros Genís, comerciants a Buenos Aires, perquè examinin i detallin els comptes que té amb «don Juan Larrea del comercio de dicha ciudad de Buenos aÿres tanto en nombre propio como en el social de Larrea y Cot».[21]

I l'any 1810 Francesc Ginestà, comerciant de Barcelona, que té interessos «con los señores Larrea y Cot residentes en Buenos-ayres», dona poders a Josep Antoni Capdevila, «del comercio de dicha ciudad de Buenos ayres», perquè «pueda pedir y formar cuentas y razón a los nombrados señores Larrea y Cot».[22]

Per acabar, una imatge de primera mà. L'escriu Gervasio Antonio de Posadas que el va conèixer, i en parla així: «Viva imaginación, conocimientos nada vulgares; fácil compresión, fiel amigo. Prestó grandes servicios; fué uno de los primeros comprometidos por la justa Causa. (...) Entró en la revolución rico y considerado, y no obstante su consagración al servicio público, con toda honradez, fue perseguido, engrillado, arruinado y expatriado».[23]

La fortuna de Joan Larrea se'n va en orris per la seva intervenció en política, que el duu a la ruïna i finalment al suïcidi a Buenos Aires. El mateix Posadas explicita que, en no poder fer front a un pagaré el mes de juny de 1847, Juan Larrea es degolla amb una navalla d'afaitar.[24]

Francesc Costa Oller

NOTES :

1.- Hi ha qui diu que aquesta família es deia Larreu, cosa que no té cap sentit. Tots els documents assenyalen Larrea sense cap mena de dubte.

2.- Ramon Salas Oliveras, *Presencia mataronina al Río de la Plata a les darreries del segle XVIII i primera meitat del XIX* (Mataró, 1977). César García Belsunse, «Navarros en el Buenos Aires dieciochesco», dins *Principe de Viana. Segundo Congreso General de Historia de Navarra. Conferencias y Comunicaciones sobre América* (Pamplona, 1991).

3.- Un altre mataroní a la junta és el comerciant Domingo Matheu.

4.- Els seus pares són José Pedro Larrea i Vicenta Arriola de Pamplona. I consta que la seva germana Catalina Larrea Arriola neix a Pamplona l'any 1744. Dec la informació genealògica a Xavier Clavell.

5.- Ella és filla de Bernabé Antonio Espeso, sotstinent d'infanteria agregat a l'Estat Major a Barcelona i després secretari del Capità General, i de Manuela Iñigo. Un dels testimonis del casament és José Hernández, governador del castell de Montjuïc de Girona. Arxiu Diocesà de Barcelona. Expedient matrimonial de Ramon Larrea i Tomasa Espeso (1779).

6.- Ángel Justiniano Carranza, *Campañas navales de la República argentina, cuadros históricos*, vol. II (Buenos Aires, 1914-1916, p.116).

7.- El padrins de Manuela són els avis: Bernabé i Manuela. Ella mor a Mataró l'any 1802.

8.- Vicenta mor amb pocs anys, abans del 1793.

9.- Sobre Bernabé, podem dir que el seu germà Joan el col·loca d'empleat al Departament d'Hisenda quan ell era el secretari d'Estat del ram. Mor a l'Uruguai el dia 9 de febrer de 1813.

10.- Àgata mor a Mataró el dia 1 d'agost de l'any 1787.

11.- Hi ha còpies de les inscripcions dels bateigs de Joan i Ramon Larrea en la documentació que es genera en sol·licitar i rebre el permís per anar a Montevideo (Archivo General de Indias [AGI]. Indiferente, 2129, n.111). Gràcies a aquesta documentació sabem la data i el lloc de naixement de Ramon, perquè a l'Arxiu de Santa Maria del Mar no en queda rastre en haver estat cremat durant la Guerra Civil: «Als setse de octubre de mil setcents vuitanta set he batejat a Ramon, Manuel, Feliciano, fill llegitim y natural de Don Ramon de Llarrea, administrador de la Aduana de Mataró y de Dona Thomasa Espeso, conjuges»; els padrins són els avis materns. Ramon formarà amb l'exèrcit revolucionari i patirà, com Joan, els problemes dels constants canvis polítics, ara tancat a la presó, ara al costat del govern. Es casa l'any 1824 amb Manuela Sáez Valiente i mor a Paysandú, Uruguai, el 1836. L'any 1812 ell i el seu germà Bernabé es van voler nacionalitzar argentins per «borrar nuestro nombre del infame padrón de los fieros conquistadores», segons que es pot llegir a la declaració que van signar els dos germans el 12 de juliol de 1812, esmentada per Pedro Isidro Caraffa a *Juan Larrea* (La Plata, 1929).

12.- Claudio Vilá Palá, *Escuelas Pías de Mataró. Su historial pedagógico* (Salamanca, 1972), p. 258 En aquest any, Ramon és testimoni del casament d'Agustí Lalana Ventura i Maria Clavell, celebrat a Santa Maria de Mataró. Informació que dec a Xavier Clavell.

13.- Tomasa es casa l'any 1814 a Buenos Aires amb el coronel Ventura Vázquez, de Montevideo, i mor en aquesta ciutat l'any 1853.

14.- Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA). Notariales, Mataró, Anton Torras. Testamentos 1786-1799, f. 391. En fer el testament eren vius els següents fills: Joan, Bernabé, Ramon, Manuela, Tomasa, Francisca i Ana.

15.- Claudio Vilá Palá, *Escuelas...*, p. 233, n. 30. El mateix any, al bateig de la seva germana Francesca, n'és padrí i consta com a estudiant. Informació que dec a Xavier Clavell.

16.- Arxiu Comarcal del Maresme (ACM). Districte Notarial de Mataró (DNM). Isidre Font, any 1802, f. 104 i 105.

17.- AGI. Indiferente, 2129, n.111.

18.- Horacio Enrique Guillén. *Los hombres y los días* (Buenos Aires, 1959).

19.- AGI. Indiferente, 2124, n. 30; 2126, n. 25.

20.- *Archivo General de la República Argentina. Período de la Independencia. Año 1815. Proceso de Residencia.* Segunda Serie, tomo XIII. Ed. Adolfo P. Carranza (Buenos Aires, 1898).

21.- ACM. DNM. Francesc Fins, 1809, f. 228; 1810, f. 373.

22.- ACM. DNM. Nicolau Vergés, 1810, f. 5.

23.- *Memorias de Gervasio Antonio Posadas, director supremo de las provincias del Rio de la Plata en 1814,* (Madrid, 1920, p. 162).

24.- És enterrat a Buenos Aires al cementiri de La Recoleta. Al llibre de registre d'òbits diu: «Año 1847, Sepelio 21 de junio: El cadáver de D. Juan Larrea, natural de España. Tenia 65 años de edad. Era soltero». Però, com ara ja sabem del cert, tenia realment 67 anys.

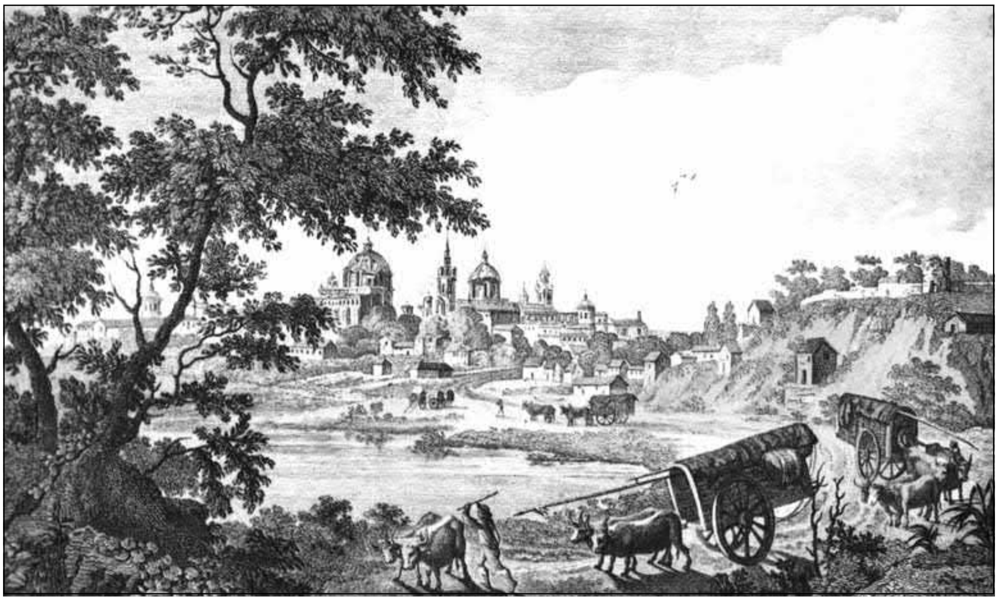

Visió de Buenos Aires des del «Camino de las Carretas», l'any 1784.

Autor: Fernando Brambila.

La Societat Iris, fundada el 1915 a l'antiga casa senyorial Sanromà, va tenir molt de renom per la seva activitat recreativa, amb celebració sovintejada de balls i amb seccions variades com les de teatre amateur, sardanes, excursionisme, esports, etc. La seva coneguda biblioteca tenia el caràcter de pública. El gener de 1939, la Societat quedà dissolta, però cap a finals dels anys 40 la mútua Aliança Mataronina adquirí el casal del carrer de Bonaire i engegà una activa programació que recuperava en part el seu esperit.

Francesc Masriera ens aproxima a l'Iris, com s'anomenava popularment, una entitat que acollia segments socials amb inquietuds cíviques i que es nodria principalment d'una menestralia qualificada i de membres de la intel·lectualitat ciutadana.

LA SOCIETAT IRIS

ASSOCIACIONISME

La Catalunya actual és simbiosi de moltes actuacions sorgides de la iniciativa privada. I no em refereixo tan sols al desvetllament industrial ni al teixit comercial, sinó a la generalitzada disposició associativa que s'hi ha consolidat, amb formació de societats recreatives, artístiques, culturals i esportives que són fonament de cohesió positiva. Un referent alliçonador i emblemàtic d'aquest moviment participatiu és el músic Josep Anselm Clavé, que va apropar la música al món obrer a la segona meitat del segle XIX. I s'han creat ateneus i societats amb biblioteques i seccions de teatre, música, excursionisme..., activitats que apleguen sensibilitats amb una autèntica disposició generosa i generadora. La Renaixença se sustentà en part amb aquests condicionants i, encetat el segle XX, el panorama associatiu restà consolidat, presentant un ric i escampat mosaic: no hi havia poble que no disposés d'una associació amb capacitat emprenedora carregada d'il·lusió i voluntat. Considero molt el paper del nostre teixit associatiu modern per entendre i agrair la seva importància vital, que ha permès resistir tants embats anorreadors a la Catalunya contemporània.

Les societats culturals recreatives més actives dels primers anys del segle XX a Mataró, ha escrit l'historiador Joaquim Llovet, han estat: l'Ateneu de la Classe Obrera, dedicada al lleure i la instrucció entre el món del treball; com també el Círcol Catòlic d'Obrers, d'orientació catòlica, compartida amb el Foment Mataroní, d'un esperit més conservador. Llovet afegeix: «Dins la sociabilitat pròpia de l'època aconseguí renom la Societat Iris, fundada el 1915 a l'antiga casa Sanromà, al carrer de Bonaire. A banda de la seva activitat recreativa, comptava també amb seccions variades: teatre, sardanisme, atletisme, excursionisme, etc.» I continua més endavant: «La seva biblioteca tenia el caràcter de pública i la seva secció dramàtica aconseguí renom durant els anys trenta dins els grups de teatre amateur de Catalunya».[1]

Aquesta descripció de les principals entitats associatives és, en certa manera, una aproximació al context sociològic d'aquell Mataró de categories diversificades que reclamava presència ciutadana:

SOCIETAT IRIS

MATARÓ

FIRES DE 1926

DIA 23.—Nit: A les deu:
ESCOLLIT CONCERT
LA PRINCESA DEL DOLLAR (fantasia), Lehar.
ENTRE FLORES (dansa andalusa), Pacheco.
ENCARNA LA MISTERIO (pas-doble), Santullo i Vert.

A dos quarts d'onze:
EXTRAORDINARI BALL

DIA 24.—Matí: A dos quarts de dotze:
TRADICIONAL DANSA

Tarda: A les sis:
GRANDIÓS BALL

Nit: A les deu:
ESPLÉNDIT BALL

Programa de mà dels actes organitzats per la Societat Iris per la Fira de 1926.

MASMM. Impresos.

l'Ateneu de la Classe Obrera, present més enllà de les llargues hores de treball; el Círcol Catòlic i el Foment Mataroní, de sòlida implantació catòlica, i una Societat Iris amb amplis ingredients de millora individual i cívica. Una Societat, l'Iris, sense perfil ideològic concret; liberal, això sí, i catalanista sobretot. Unes societats, totes, amb activitats semblants (el cant, el teatre, l'esport, visites culturals i excursions, la biblioteca...), cadascuna destinada a satisfer la vida associativa mantenint la posició ètica de la seva idoneïtat. Inimaginable, per exemple, la celebració de ball amb orquestrina en les societats d'orientació catòlica.

LA SOCIETAT IRIS

Quan es pretén aprofundir en l'origen d'una associació humana —el context i l'estructura—, hi ha dos elements fonamentals per desvetllar-ne l'especificitat: la procedència i la circumstància. La Societat Iris, «un pèl esquerrana i catalanista», com ha deixat escrit Joan Ballescà,[2] es nodria principalment d'una menestralia qualificada amb sectors mercantils i del comerç en especial, com també de qui es movia entre la intel·lectualitat ciutadana. Una àmplia classe amb inquietuds cíviques i socials.

Què era i què representava la Societat Iris? Seguint les seves activitats inicials, el 1915 se'ns presenta com una societat recreativa amb la celebració de balls en una sala de festes de la qual fins aquell moment n'era usuari llogater l'Orfeó Mataroní. Una societat que el mes de juliol es constitueix oficialment a la casa senyorial del carrer de Bonaire, can Sanromà, casal que acollia entitats culturals i recreatives: el Círcol Catòlic d'Obrers hi havia fet estada abans de la seva ubicació a la part alta de la Riera i, d'entrada, la Societat Iris va compartir espai amb l'Orfeó Mataroní.

El juliol de 1915, constituïda la junta fundacional, fou designat president Josep Corredó i Ros, que provenia d'una família de serrallers del carrer de Sant Josep, el núm. 40. Ell, el petit de dos germans, Manuel i Josep, també representava la concessionària Zurn Gunther de màquines de cosir *Naumann*, amb domicili comercial a La Riera. El 1920 es presentà a les eleccions municipals pel districte 1, com a independent, i, un cop elegit, fou nomenat 5è Tinent d'Alcalde i Delegat del Parc Municipal.[3]

El 27 de novembre, el setmanari monàrquic *El Liberal* fa una extensa ressenya de «Los festejos del IRIS», a càrrec d'una «Comisión organizadora». Una festa amb *champagne lunch*, parlaments, actuació del pianista i soci Antoni Massó «en el soberbio piano de cola de la Sociedad» i ballables a càrrec de l'orquestra Nueva Iluro. Els parlaments, molt d'acord amb el fet inaugural de la Societat. Benvinguda del president, Josep Corredó i Ros, seguit de Felicià Cruixent, de la Comissió Organitzadora, i del vicepresident Joan Gudayol; amb altres aportacions oratòries, de les quals cal esmentar la d'Eduard Culla, director d'*El Liberal*, i la del soci Josep Fontanals. El director d'*El Liberal* posà l'accent en la singularitat d'haver escollit el nom d'Iris, per la imatge de bellesa benefactora que irradia: «Ahí teneis, pues, para ilustración vuestra, lo que es en sí Iris y los brillantes resultados obtenidos por nuestra Sociedad al inspirarse en la fisonomía y excelencias, según la etimología griega, de la bella i seductora Diosa del Olimpo».[4]

Més pragmàtic Josep Fontanals: «Uno de los proyectos que tiene ya aprobados la Sociedad, uno de los cuales es hermanar la distracción con la cultura, expongo la conveniencia de la creación de una biblioteca al alcance de todos».[5] La crida va fer efecte i el setmanari *El Liberal* publica un article, «Nuestro Diputado y la Sociedad Iris», agraint la col·laboració del diputat Carles Padrós per l'aportació «del Subsecretario de Instrucción

NÚMERO SUELTO 10 Cts. ATRASADOS 20 Cts.

LA REVISTA

PERIÓDICO ILUSTRADO

REDACCIÓN Y ADMINISTRACIÓN FRAY LUIS DE LEÓN, Núm. 56 MATARÓ

LITERATURA - CIENCIAS - ARTES - SPORT - PASATIEMPOS

Año 1 - Mataró 27 Noviembre 1915 - Núm. 11

"IRIS"

Brillante inauguración oficial de esta sociedad.-Espléndido lunch.- Grandioso baile

Orgullosa puede estar la Junta de Gobierno que tan acertadamente regenta este casino, del —hora anunciada—la animación que reinaba en todos los salones era grande, y en el de espectáculos donde debía celebrarse el mismo, estaban dispuestas las mesas en forma de T, donde tomaron asiento unos ciento cincuenta socios. En la presidencia se acomodaron la Junta Directiva de la sociedad, la comisión organizadora y representantes de la prensa local y de la capital.

coronamiento que tuvieron los festejos con que se solemnizó el haber llegado a su límite el número de asociados que habían de componer su total y el haberse terminado las más esenciales reformas que se dispusieron para el embellecimiento de sus dependencias, de modo que estos actos constituyeron una verdadera inauguración.

El primer número del programa fué un *lunch champagne* de compañerismo; a las 4 de la tarde

Inmediatamente el maestro pianista señor J. Massó ejecutó magistralmente una *overtura* de la ópera *Faust*, matizando los pasajes con tanta precisión que le valió una gran ovación al terminar. Acto seguido, la dependencia de la acreditada repostería *Oms Hermanos* sirvió el lunch, en el que reinó una fraternidad digna de encomio. Al descorcharse el champagne, levantóse el presidente Sr. Corredó Ros, ofreciendo el

Portada de *La Revista. Periodico Ilustrado* de 27 de novembre de 1915. Recull la notícia de l'acte d'inauguració de la Societat Iris.

Arxiu Comarcal del Maresme – Arxiu Municipal de Mataró. Hemeroteca.

Pública y del Director General de Agricultura, Minas y Montes, la concesión de una Biblioteca Popular y una Colección escogida de libros de Agricultura, una colección de mapas y otras publicaciones».[6]

És il·lustrativa la inicial disposició de la nova entitat a definir-se lingüísticament: «Con muy buen acuerdo, la nueva Sociedad ha adoptado oficialmente el idioma catalán».[7]

ESBARGIMENT I CONVIVÈNCIA

Vint-i-nou anys d'existència d'una societat donen per molt, i més si es tracta d'una corporació plena de vida. És el cas de l'Iris, basada en l'esbargiment i la convivència com a principals elements de la seva inicial raó de ser. És això, però no ho és tot: si bé és veritat que des de la seva implantació no faltaven els caps de setmana de ball amb orquestrina i una sala plena de joves seguint la música sota la mirada d'un públic curiós i distret, hi hagué una actuació paral·lela amb representacions teatrals, una incipient biblioteca i actes d'oferta cultural i associativa.

El ball, però, actua de fet cristal·litzador des del primer moment. El 7 de juliol de 1915 s'anunciava: «La nueva sociedad Iris, el próximo domingo por la tarde celebrará un baile cuyo programa está encargado de ejecución a la Banda Municipal».[8] La premsa de l'època se'n fa ressò i informa que la «importante Sociedad» incrementa amb èxit el nombre d'associats i «... ha dispuesto para manyana y el lunes, festividad de Todos los Santos, la celebración de los siguientes festejos».[9]

L'orquestra «Los Vilars» s'encarregà de la part musical. El diumenge a les nou del vespre, concert i ball, i el dilluns, dia de Tots Sants, ball tarda i nit.

Són notòries les celebracions carnavalesques, amb cavalcada per la ciutat que finalitza amb ball a la sala de l'Iris, a més d'un concurs infantil anual de disfresses per aquestes dates. La participació ciutadana és una de les activitats assumides; és el cas de la col·laboració significativa a la festa ball del Clavé-Palace en benefici dels soldats que lluiten al Marroc, el 23 de setembre de 1921.

Poc després de l'entrada de la Societat Iris a la casa senyorial Sanromà, l'Orfeó Mataroní va deixar el local: «Por razón de economías, el Consejo Directivo del Orfeó Mataroní se ha visto obligado en el caso de dejar el local que ha venido ocupando durante algunos años en la calle Bonaire y trasladarse a otro mucho más modesto».[10] Per altra banda, amb el Foment de la Sardana, una entitat que tenia el local social a la Riera 60, hi ha bona relació. També hi són presents uns joves «avançats» del Cau Grillat que volien revolucionar el món, grup que tan bé ha sabut descriure l'escriptor Joaquim Casas.[11] La Societat Iris va ser, entenc, un espai on trobà aixopluc una àmplia i oberta interpretació de la convivència que no encaixava del tot amb altres societats, més orientades a consolidar els seus postulats. La seva trajectòria agafa un component social i cívic de molta vàlua;

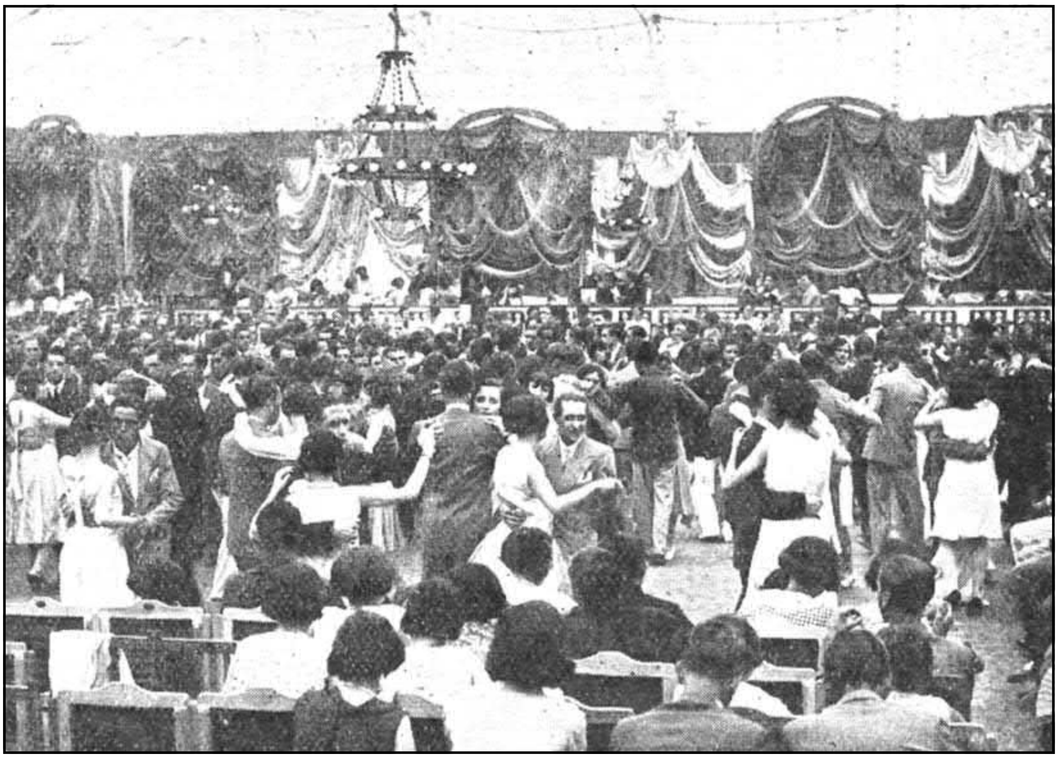

L'envelat de la Societat Iris. Juliol de 1930.

MASMM. *Àlbum de la Festa Major, Mataró any 1930.*

Editat per Fotografia Carreras; Direcció literària: Vicenç Borràs.

dinàmic, engrescador, obert, d'intensa i extensa oferta de la vida associativa. La Societat Iris, que quedi clar, va ser un referent important d'un sector de la ciutadania que s'hi trobava còmode pel seu esperit obert des de la catalanitat. Cal tenir present la complexitat dels anys en què es va moure: Mancomunitat de Catalunya, dictadura del general Miguel Primo de Rivera i una atzarosa República. Un Mataró canviant, amb alteracions polítiques, estructurals, demogràfiques i econòmiques significatives. L'empenta associativa, diria, va ser prou forta per no abaixar l'animada activitat de les seccions, diverses i complementàries a la casa comuna.

LA SECCIÓ DE TEATRE

El *Diario de Mataró y la Comarca* anunciava, el novembre de 1915: «El Domingo tuvo lugar la inauguración del Teatro de la Sociedad "Iris", cuya función resultó un éxito, así por lo muy concurrido, como por el acierto del desempeño de las obras puestas en escena por el Cuadro Dramático formado en aquella Sociedad bajo la dirección de los señores Comas y Diamant, que consiguieron muchos aplausos. El salón-teatro, que fue sala de fiestas del "Orfeó" ha mejorado en condiciones de capacidad con las obras que en él se han llevado a cabo».[12]

A Mataró, l'activitat teatral era remarcable i les societats comptaven amb quadres escènics. «El Ateneo Obrero de acuerdo con la Sociedad Iris por indicación de las secciones dramáticas de ambas sociedades, han organizado un lucido festival [...] a beneficio del joven Martín Serrapiñana, que por tanto tiempo ha sido compañero de los jóvenes que componen dichas secciones dramáticas».[13]

Al *Diario de Mataró y su Comarca*, a l'apartat «De Teatros» s'anunciava: «El cuadro de aficionados de la Sociedad Iris, el domingo por la tarde dará una función en aquel teatro»,[14] amb la col·laboració de la tiple Lluïsa Bofarull. Hi ha teatre i sarsuela més d'una vegada. A la rua de Carnaval, les entitats mataronines obren subscripció per costejar les despeses, amb una col·laboració extra de la Societat Iris: cinquanta pessetes. El 1917, les festes de Carnaval, Pasqua florida i granada, les Santes, diada de Tots Sants, Nadal i Cap d'any, balls i concerts són tractats amb atenció especial: «El salón de fiestas estará adornado y alfombrado por el adornista señor Viada» i «los conciertos se darán en el salón café».[15] Un exemple de la intensitat i diversitat de celebracions en aquestes diades, el trobem a la Pasqua d'aquest any 1917, amb ball, lectura de poemes, concert amb violí, violoncel, piano i secció de senyoretes de l'Orfeó Mataroní, i tanca la festa la comèdia *La gran rifada* de Lluís Llibre. A més: «Muy interesante i agradable resultó la sesión literario-musical que el pasado domingo por la tarde, se celebró en la Sociedad Iris, organizada por las secciones de Estudios y de baile de aquella entidad».[16]

Salvador Llanas i Rabassa, periodista, dramaturg i poeta, director de *Diario de Mataró y su Comarca*, estrena *El secret* a la Societat Iris el 20 de maig de 1917. Un quadre d'actors i actrius amb ganes i un equip escènic ben conjuntat ofereixen amb èxit representacions d'obres d'autors mataronins. En finalitzar el Carnaval, i entrada la Quaresma, el febrer de 1920, es representa *Les joies de la Roser* de Serafí Pitarra, un dels autors més representat. Repassant les programacions

Cartell de la representació teatral de *La Joventut passa* «a càrrec de la Companyia Amateur de la casa», el 30 de desembre de 1934.

Extret del recull *L'afecció Teatral a Mataró fins a 1936*, obra de Miquel Lladó i Martorell.

d'aquells anys, són estel·lars Iglésias, Guimerà i els mataronins Salvador Llanas i Tomàs Ribas i Julià.

A Mataró hi ha més d'una entitat social recreativa amb quadre escènic i sala per a representacions. Escriu sobre aquells anys Miquel Lladó a *L'afecció Teatral a Mataró fins a 1936*: «L'ambient teatral a Mataró era remarcable, sens dubte un dels més destacats de l'època. Variades societats amb elencs teatrals d'afeccionats amb amplis repertoris i singulars actors i actrius, molt apreciats per tothom, hi convivien».[17]

A les primeres dècades del segle XX el teatre era un dels principals esbargiments de la societat mataronina i per un moviment associatiu que s'apreciés era prioritari comptar amb elenc propi. És el cas del Círcol Catòlic d'Obrers, Foment Mataroní i Ateneu Obrer, i altres entitats com l'Orfeó Mataroní, el Foment de la Sardana, Círculo Tradicionalista, Sociedad La Bohème... La Societat Iris no quedava enrere, amb cicles de molta volada. L'any 1924 la companyia catalana Nicolau Giménez va protagonitzar una interessant Temporada de Quaresma: «Durant la seva actuació —que serà tots els diumenges tarda i nit— donaran a conèixer les obres més cabdals del nostre teatre a més de valuoses traduccions a la nostra llengua».[18] No hi faltava Àngel Guimerà amb *Maria Rosa*, ni tampoc representacions d'obres italianes i franceses traduïdes al català. Un cicle amb un programa dens i extens que finalitza el dijous 10 d'abril amb l'obra *La dama de les camèlies* d'Alexandre Dumas. En aquells anys el cinema estava tot just a les beceroles i el teatre ocupava lloc preeminent.

El 12 d'agost de 1929, el director del *Diari de Mataró*, Marçal Trilla, escriu sobre la formació d'una associació Amics del Teatre i reclama «l'auxili de les persones i de les entitats que simpatitzin amb la idea, particularment d'aquesta ciutadana societat "Iris" on tan belles iniciatives fructifiquen i troben l'escalf precís per a arribar a bon terme».[19] El 29 d'agost, a la secció «Al marge dels fets», fa saber que la crida ja ha rebut les primeres implicacions: «He llegit que alguns homes de bona voluntat de la Societat Iris, on sempre hem vist vibrar esperits inquiets devots de totes les ideologies, coincidien en el desig expressat en les nostres planes».[20] El 4 de gener de 1930, Francesc Baladia, president de l'Associació Amics del Teatre, manifesta: «Cal reconèixer que la idea llançada des de les planes del vostre DIARI trobà ben tost una colla d'homes coratjosos disposats a convertir-la en un fet. Penso però que ells no creien pas arribar-hi tan de pressa. Amics del Teatre tenen raó d'estar reconeguts al DIARI i a la Societat Iris. Un i altra feren impossibles per solidificar els fonaments».[21]

Al llibre *L'afecció Teatral a Mataró fins a 1936*, Miquel Lladó comptabilitza i fa referència a unes societats que ofereixen representacions de teatre amb companyia pròpia, cadascuna amb un púbic afí: Foment Mataroní, Círcol Catòlic d'Obrers a la Sala Cabanyes, Societat Ateneu Popular, Unió de Cooperatives de Mataró i la Societat Iris, aquesta amb una secció de teatre amb empenta i coratge, prou decisiva per consolidar la formació dels Amics del Teatre, que donaren nova dimensió al teatre amb la vinguda d'acreditades companyies i la presentació de les obres més celebrades del moment al Teatre Clavé Palace. S'inaugurà el 16 de desembre de 1929 amb *La filla del Carmesí* de Josep Maria de Sagarra i va fer la darrera representació amb *Es mi hombre* de Carlos Arniches el 15 de juliol de 1936. També al Teatre Bosc es mantenia una temporada irregular.

La Companyia de l'Iris pel seu compte segueix programant obres de celebrats dramaturgs catalans: Ignasi Iglésias, Frederic Soler (Serafí Pitarra), Àngel Guimerà..., i estrenes d'autors novells. És el 24 de maig de 1936 que es presenta un «Esdeveniment Líric Català» i en el programa de mà s'informa: «Aquesta Secció, verament agraïda per l'assiduïtat dels senyors socis i familiars, i a petició d'aquests, clourà la temporada amb un interessant programa líric català, *Cançó d'Amor i de Guerra* (l'obra de les 4.000 representacions)».[22]

El bon amic Lluís Josep Comeron, guionista i director de cinema, recorda d'infant la representació de *Cançó d'Amor i de Guerra*, amb l'actuació del mataroní Joan Arnó, tenor molt valorat en aquells anys, que es presentà a l'escenari amb una bandera vermella al costat de la francesa i la catalana en l'apoteòsica desfilada de les tropes alliberadores. L'anècdota confirma la perdurabilitat de les representacions teatrals fins poc abans de la insurrecció militar i l'emotivitat social i política del moment.

BIBLIOTECA I CONFERÈNCIES

La formació d'una biblioteca per als associats va ser un projecte anunciat i posat en pràctica ben aviat. D'entrada, la sol·licitud de mediació del «Diputado a Cortes don Carlos Padrós» davant «el Subsecretario de Instrucción Pública y el Director General de Agricultura, Minas y Montes» havia

Segell de la biblioteca de la Societat Iris.

donat bon resultat. La biblioteca de l'Iris els primers anys va créixer gràcies a una extraordinària dosi de voluntat i amb notòries participacions.

La revista *Ressorgiment,* editada a Buenos Aires, l'abril de 1921 fa una extensa ressenya, a l'apartat «Informació General de Catalunya», sobre la nova sala per la Biblioteca de la Societat Iris. Detalla una conferència del dramaturg Ignasi Iglésias, «Els artistes populars i l'art humanitari», i explica, també, l'acte inaugural , amb parlaments de Joan Gual i Francesc Escarpenter en nom de la Societat i la Biblioteca, seguits del de Rafael Campalans, del Consell de Pedagogia de la Mancomunitat de Catalunya, que es va oferir per trametre al president Josep Puig i Cadafalch la petició dels mataronins per gaudir d'un equipament tutelat per la Mancomunitat en el seu pla d'instal·lacions destinades per a aquest fi. El poeta de la Societat Iris i regidor de l'Ajuntament de Mataró, Josep Monclús, en representació de la corporació, va fer donació del llibre *Estudis fisiològics d'Iluro* de l'escriptor Josep Maria Pellicer de Dou i Pagès.[23]

Es tanca l'article amb una descripció prou interessant que dóna noció del que era i representava la biblioteca per a la Societat Iris: «A la Biblioteca, encara que no molt gran, trobem formosos exemplars de la Història de la nostra pàtria i altres interessants documents; i en llurs parets presideixen els retrats de N'Àngel Guimerà i N'Ignasi Iglésias.» Una biblioteca que amb els anys anà incrementant la col·lecció, diversa i amb gruix qualitatiu, oberta a les més altes ofertes culturals. N'ha quedat una part sota la custòdia del Museu Arxiu de Santa Maria i, tot consultant-la, m'he adonat de la configuració ambiciosa que s'aconseguí. Clàssics com Plutarc, Virgili, Aristòfanes; Dickens, Darwin, Tolstoi; Maragall, Pous i Pagès, Rovira i Virgili; butlletins i revistes com *D'ací d'Allà, L'Illustration, La Petite Illustration...*, són algunes de les publicacions que m'han cridat l'atenció.

Enric Prat de la Riba, President de la Mancomunitat de Catalunya, havia declarat: «Que no hi hagi un sol ajuntament de Catalunya que deixi de tenir, a part dels serveis de policia, la seva escola, la seva biblioteca, el seu telèfon i la seva carretera». Aquesta disposició havia arrelat en l'imaginari d'una bona part del teixit social més inquiet de pobles i ciutats del país, fet que esdevingué prioritari, una exigència. La Societat Iris així ho va creure. La formació d'una biblioteca i la promoció de la lectura estava fortament assumida per una àmplia majoria dels associats. La primavera de 1924 hi ha una iniciativa ciutadana per a la divulgació de la lectura amb la formació d'un ens anomenat Els Amics del Llibre. Dels signants a la crida —Francesc Rossetti, Jaume Recoder, Jaume Font i Bigai, Josep Monclús, Julià Gual—, n'hi ha tres que sabem vinculats a la Societat Iris.

UNS JOCS FLORALS AMB EMPENTA

Llegint el programa de la Festa de les Santes de 1919, l'organització d'uns Jocs Florals per part de la Societat Iris és un fet que cal valorar. La composició de la Societat Iris és el reflex d'unes inquietuds que van més enllà de l'esbarjo, cosa que s'evidencia molt aviat. Quatre anys després es posen les bases per a l'organització d'uns Jocs Florals. Un any abans, el 28 de juliol, la Joventut Nacionalista de la Unió Regionalista i el setmanari *La Nau* n'havien organitzat uns amb la presència de Josep Puig i Cadafalch, president de la Mancomunitat de Catalunya, en els quals Pompeu Fabra obrí l'acte amb un discurs de benvinguda. En aquests Jocs Florals, la Societat Iris hi participà amb un premi de cinquanta pessetes.

Als organitzats per la Societat Iris el 1919, la presidència fou a càrrec de Francesc Matheu,[24] «cavaller venerable, impecablement vestit, model de correcció social. Els Jocs Florals s'identifiquen amb ell», ha deixat escrit Sempronio.[25] Francesc Matheu, dissident respecte a la reforma ortogràfica que encapçalava Pompeu Fabra, en el seu discurs presidencial, en forma versificada (cent noranta-cinc versos), deixa clara la defensa de la puresa de la llengua —com l'entén ell—, i el tanca amb una estrofa definitòria:

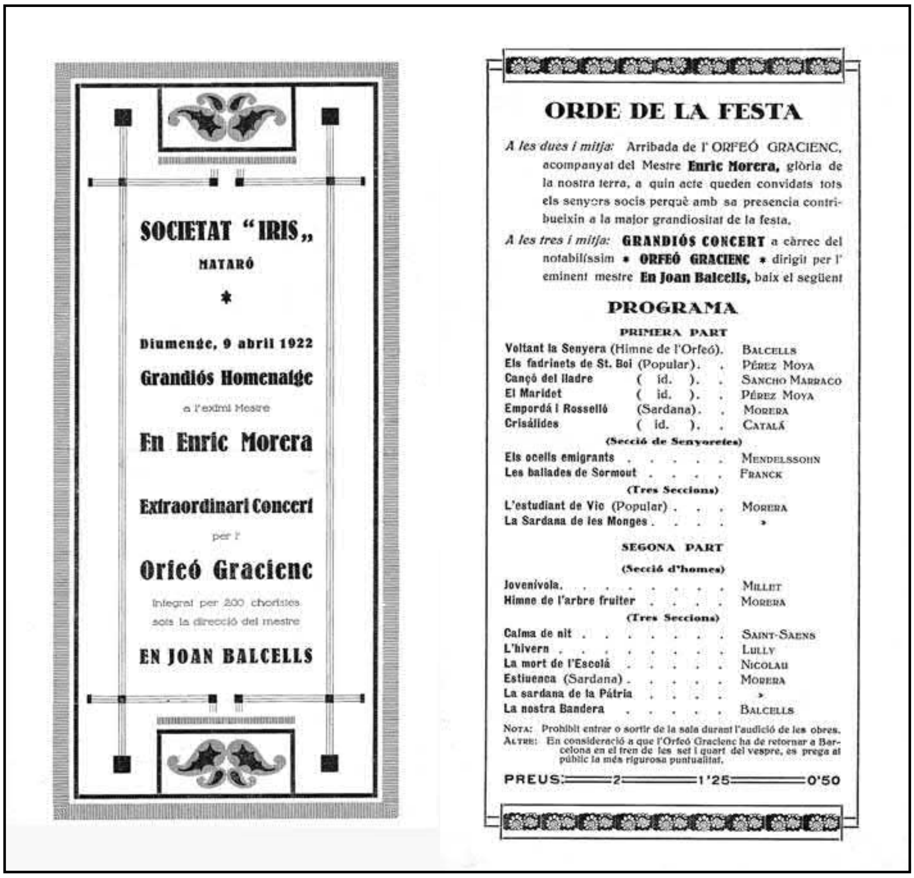
SOCIETAT "IRIS„
MATARÓ
*
Diumenge, 9 abril 1922
Grandiós Homenatge
a l'eximi Mestre
En Enric Morera
Extraordinari Concert
per l'
Orfeó Gracienc
integrat per 200 choristes
sots la direcció del mestre
EN JOAN BALCELLS

ORDE DE LA FESTA

A les dues i mitja: Arribada de l' ORFEÓ GRACIENC, acompanyat del Mestre **Enric Morera,** glòria de la nostra terra, a quin acte queden convidats tots els senyors socis perquè amb sa presencia contribueixin a la major grandiositat de la festa.

A les tres i mitja: **GRANDIÓS CONCERT** a càrrec del notabilíssim * **ORFEÓ GRACIENC** * dirigit per l' eminent mestre **En Joan Balcells,** baix el següent

PROGRAMA

PRIMERA PART

Voltant la Senyera (Himne de l'Orfeó). Balcells
Els fadrinets de St. Boi (Popular). . Pérez Moya
Cançó del lladre (id.). . Sancho Marraco
El Maridet (id.). . Pérez Moya
Empordá i Rosselló (Sardana). . Morera
Crisálides (id.). . Catalá

(Secció de Senyoretes)

Els ocells emigrants . . . . . . Mendelssohn
Les balades de Sormout . . . . . Franck

(Tres Seccions)

L'estudiant de Vic (Popular) . . . Morera
La Sardana de les Monges . . . . »

SEGONA PART

(Secció d'homes)

Jovenívola. . . . . Millet
Himne de l'arbre fruiter . . . . Morera

(Tres Seccions)

Calma de nit . . . . Saint-Saens
L'hivern . . . . Lully
La mort de l'Escolá . . . . . Nicolau
Estiuenca (Sardana) . . . . . Morera
La sardana de la Pátria . . . . »
La nostra Bandera . . . . . . Balcells

Nota: Prohibit entrar o sortir de la sala durant l'audició de les obres.
Altre: En consideració a que l'Orfeó Gracienc ha de retornar a Barcelona en el tren de les set i quart del vespre, es prega al públic la més rigurosa puntualitat.

PREUS: 2 — 1'25 — 0'50

Programa de l'acte d'homenatge al músic Enric Morera, el 9 d'abril de 1922.
MASMM. Impresos.

Gràcies a tu, ciutat de ma infantesa,
Mataró de mos avis i mos pares,
gràcies a tu, qu'al començar la vida
m'enconares com sava aquesta Llengua
que m'ha d'acompanyar fins a la fossa.

Francesc Mateu era persona versada en la presidència de Jocs Florals. L'any 1902 havia estat president dels celebrats l'11 de novembre a Sant Martí del Canigó, en substitució dels suspesos a Barcelona per l'autoritat militar el primer diumenge de maig. No deixa de sorprendre, però, l'organització d'uns Jocs Florals per part de la Societat Iris, apareguda tot just feia quatre anys, en plena vigència dels postulats noucentistes amb les primeres acotacions lingüístiques dels tractats gramaticals de Pompeu Fabra, per encàrrec de l'Institut d'Estudis Catalans.

La convocatòria dels organitzats per la Societat Iris l'any 1919 especifica: «A iniciativa de la Societat IRIS d'aquesta ciutat, una comissió organisadora d'entusiastes aymadors de les lletres y música catalanes prepara uns JOCHS FLORALS y CERTAMEN MUSICAL que hauran de celebrarse en el diada de la Festa Major d'enguany, a dos quarts de quatre de la tarde del diumenge dia 27 del pròxim juliol».[26] Un cop celebrats, escriu Salvador Llanas i Rabassa, director del *Diario de Mataró y su Comarca*: «Tot s'ha dit bellament, i aquesta gran i formosa festa haurà doncs de fer època en la història de la Societat "Iris" i tindrà així mateix en la història de la nostra tan volguda ciutat de Mataró, també pàgina perdurable».[27]

S'aixeca un envelat sumptuosament engalanat als terrenys del feia poc desaparegut Teatre Euterpe, al costat de la presó. És nomenada Regina de la Festa Na Josepa Clavell y Roca, i un jurat per a cada apartat, el literari i el musical. Francesc Matheu presidí el literari i Lluís Viada i Castellà, el musical. S'oferien la Flor Natural, l'Englatina i la Viola d'Argent, amb onze premis més: «A tots els poetes, prosistes y músichs es convoca per a que concorrin a enaltir els grans ideals que s'enclouen en els lemes de FE, PÀTRIA, AMOR.» Quant al Certamen Musical, quatre premis: el primer, de l'Excm. Ajuntament de la ciutat, consistent en 250 pessetes, a la millor composició de caràcter popular per a Banda. Els tres restants foren concedits pel Comte de Laverna, don Pere Grau Maristany i Oliver, l'Orfeó Mataroní i el Foment Mataroní. Uns Jocs Florals que són un fet a part dels actes religiosos i celebracions d'una Festa Major. L'any 1920 hi ha uns segons Jocs Florals, amb Flor Natural, Englatina i Viola d'Argent, l'endemà de Les Santes. I encara, uns Jocs Florals humorístics presidits per un jove escriptor, Francesc Rossetti, el 26 de juny de 1921.

Com va deixar escrit Francesc Rossetti[28], la Societat Iris organitzava Jocs Florals, concursos literaris, conferències, exposicions, concerts i moltes altres festes. Més endavant, l'agost de 1924, en ple Directori Militar del general Primo de Rivera, es publica una edició d'homenatge a Àngel Guimerà, *Treballs escullits del gran Poeta, prefaciats per literats catalans*. Guimerà havia mort el mes de juliol i l'entitat no dubta a treure a la llum un llibret amb una primera part amb poesies

i textos dedicats al mestre traspassat, i una segona amb una selecció d'obra seva, incloent-hi el primer discurs pronunciat en català a l'Ateneu Barcelonès, el 1895, en ocupar la presidència de la institució. Un discurs que provocà violentes acusacions per haver-lo fet en llengua catalana.

Els homenatges són una constant en la vida cultural de l'entitat. Tenim coneixement de tots aquests:

• L'eximi Mestre Enric Morera. 9 d'abril de 1922. Orfeó Gracienc. Director Joan Balcells.

• Salvador Llanas Rabassa. 16 d'abril de 1922. Presentació i propagació de l'Institut Llanas.

• Àngel Guimerà. Agost de 1924. Treballs escollits del gran poeta, amb prefacis de literats catalans.

• Ignasi Iglésias. Febrer de 1927.

ESPORT, EXCURSIONISME

Al principi del segle XX l'esport feia avenços. Joves de famílies benestants l'havien incorporat com a expressió d'autèntica novetat. Així que no és gens estrany que futbol, ciclisme, excursionisme i, més endavant, atletisme i bàsquet, adquirissin una prioritària carta de naturalesa entre la joventut. I encara més si s'anava establint la setmana de quaranta-vuit hores de treball amb la liberalització del cap de setmana, que indubtablement va afavorir la pràctica esportiva entre les classes assalariades.

Al Mataró d'aquells anys, les societats esportives noticiables eren l'Iluro Sport Club, el Pedal Mataroní, el Law-tennis Club Mataró i també un embrionari Club de Natació Mataró dedicat a la natació esportiva i el waterpolo. I hi havia més iniciativaves: «Varios distinguidos sportmans de la localidad están organizando una excursión pedestre al Montseny, que se llevará a cabo dentro de pocos dias».[29] A la Societat Iris l'excursionisme pedestre s'implantà tard. Amb l'excursionisme hi havia una evident dicotomia: l'excursionisme cultural i el més decantat a la pràctica esportiva. Un, el cultural, molt obert a visites organitzades a llocs i centres d'interès, amb inscripció prèvia i programa establert, amb desplaçament en ferrocarril o autobús a centres i edificis d'interès cultural: «Con la valiosa cooperación de la Sociedad "Iris", para la noche del 11 al 12 del próximo Octubre, anuncia una excursión a Barcelona, para visitar en el Tibidabo el importante Observatorio Fabra, maravilla de la ciencia astronómica y para cuya excursión se ha ofrecido el ilustre astrónomo del citado Observatorio, don José Comas y Solá».[30] El que es considerava esportiu, muntanyisme i esquí, no ho podem incloure com a secció fins ben entrats els anys vint.

Van ser uns anys en què no hi havia societat sense una secció més o menys esportiva i es feien festivals amb l'exhibició de disciplines diverses. Al festival benèfic de protecció de la infància i la pobresa, el 10 de maig de 1919, al camp de l'Iluro, es feren salts, curses, llançaments, lluita grecoromana, boxa i futbol. Passava el temps i el futbol tenia les de guanyar, no hi havia poble o ciutat que no comptés amb un o més *teams.* A Mataró, dos equips marquen la pauta: Iluro S. C. i Mataró F. C. També són diverses les entitats i associacions que compten amb equips, els quals competeixen entre ells i contra els representants dels pobles veïns. El diumenge 15 d'abril de 1923, debuta com a guanyador, amb molt d'èxit, el C.D. Iris contra Atlètic F.C. Hi ha de tot i força, dues setmanes després, amb el Burriach; a Cabrera, el C.D. Iris cau per 3 a 1. Un partit dur, que el cronista descriu així: «[...] de continuar jugant així aquests senyors de Cabrera es veuran amb la necessitat d'anar a buscar equip al Congo o buscar feres al Parc Zoològic de Barcelona».[31] També va comptar amb un equip de bàsquet entrats els anys trenta, amb la novetat de disposar a més d'una formació femenina, cosa poc corrent en aquells anys.

L'excursionisme esportiu inicialment és de signe minoritari i poc fonamentat si s'agafen com a referència les activitats a l'inici de la dècada dels vint. «Excursió a Montserrat. A Sant Joan

Equip de l'Iris, campió de Mataró de relleus 4 x 100 m. Llovet, Carretero, Ballescà i Boada.
21 d'abril de 1935.

Fons Joan Ballescà.

Equip de bàsquet femení de l'Iris. ...?, ...?, Llinàs, Labarta, Valbuena i Redó.

MASMM, Arxiu d'imatges.

amb funicular», el 26 d'agost de 1923. La Societat Excursionista Iris, va participar a la primera ascensió al cim de l'Aneto (3.404m), conjuntament amb integrants de l'Agrupació Científico-Excursionista, el juliol de 1925. L'any 1927 es fan excursions al Montseny, a la Vall de Núria i llargues caminades, un incipient muntanyisme que evoluciona. Explica Joan Ballescà a la revista *Cingles* de l'Agrupació Científico-Excursionista: «L'any 1934, amb els amics del Laietània i del Centre Catòlic, organitzàrem una acampada al llac de Sant Maurici. Anàrem amb un decrèpit autocar a Espot i després uns muls portaren el material i el tiberi al llac [...]. Als Encantats, al Peguera i al Monastero, quedaren marcades les petjades dels muntanyencs de Mataró».[32] Pel novembre de 1935 es fusionaren el Grup Excursionista Mataroní, el Club Esquí Mataró, el Centre Excursionista Laietània i la Secció Excursionista de la Societat Iris. El concurs dels excursionistes de l'Iris fou remarcable; les reunions preparatòries van ser a la seva seu social.

Els joves excursionistes de l'Iris, molt actius, descobreixen l'alta muntanya i alhora alguns s'apunten amb el mateix entusiasme a l'atletisme de competició: «L'any 1932, un grup de dissidents del "Layetània" forma un grup d'atletisme dins l'anomenada Societat Iris, que assoleix resultats molt estimables en tots els campionats celebrats a Mataró, fins a l'any 1936 en què participen per darrera vegada als campionats de Catalunya júnior, juntament amb el "G.E. Layetània" i la FJC».[33] Són anys, els trenta, en què l'esport agafa molta empenta. Atletisme, equips de bàsquet —amb un de femení—, esgrima, boxa, esquí...

LES SARDANES

La dansa de la sardana havia entrat a Mataró a les primeries del segle XX i ben aviat va aconseguir una notòria implantació. El Foment de la Sardana, entitat fundada al 1907, va ser molt activa. Fèlix Ribas i Pla, poeta i home de teatre, en va ser president i Francesc de B. Fanals, vicepresident. Aquest darrer, vingut de l'Empordà, de la sardana en va fer apostolat. El local social del Foment de la Sardana era a la Riera, segons ens fa saber Francesc Enrich i Regàs.[34] Les sardanes a l'Iris van ser una activitat important de la vida associativa. La sardana, com en èpoques posteriors, va adquirir un significat cívicopatriòtic molt accentuat en els anys del directori militar del general Primo de Rivera i, a més d'audicions a carrers i places, es van promoure ballades sota teulada a la mateixa entitat: «Per acord de la Junta Directiva de la Societat Iris, cada diumenge que hi hagi ball d'orquestra, com sigui que aquesta comença a les sis de la tarda, el pianista de la casa, de quatre a sis, tocarà sardanes exclusivament pels senyors socis».[35] Ens consta que van ser unes audicions molt animades i que es ballaven amb esperit reivindicatiu. Un esperit que es mantingué passada la dictadura. En plena República, el sardanisme era una activitat molt destacable.

Portada i contraportada del programa de mà del I Aplec de la Sardana organitzat per la Societat Iris al «Manantial Burriac» el 25 de maig de 1930.

Arxiu Comarcal del Maresme – Arxiu Municipal de Mataró. Hemeroteca.

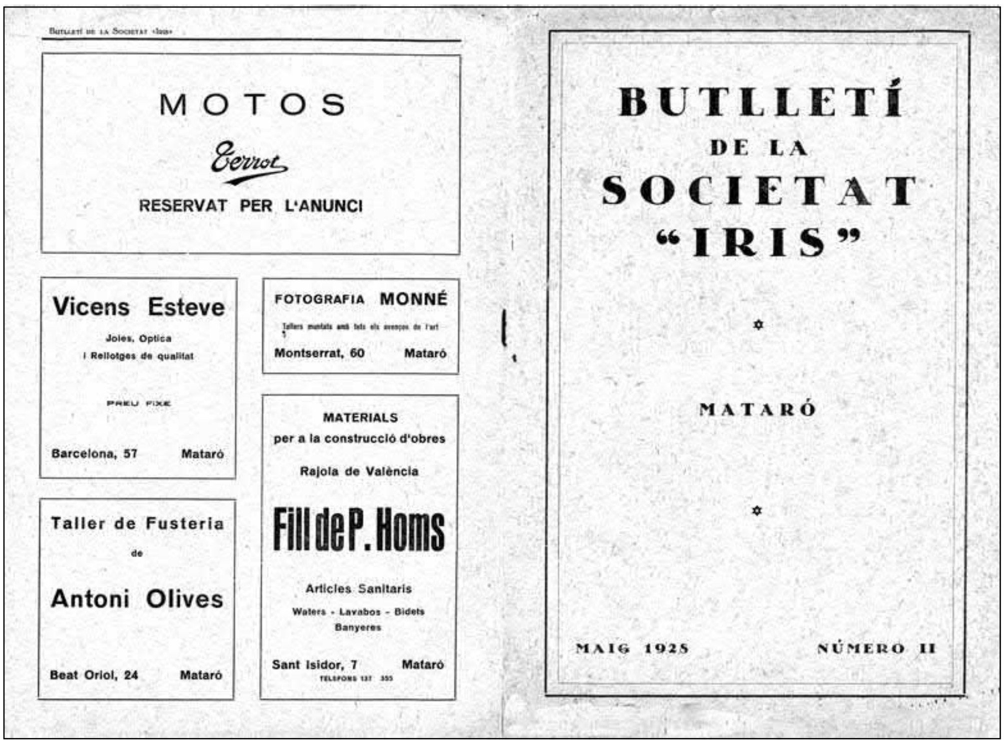

Portada i contraportada del Butlletí de la Societat Iris de maig de 1928.

Fons L'Aliança Mataró.

EL BUTLLETÍ (1928-1931)

El butlletí de l'abril de 1928 publica una salutació cap als associats: «La febre d'activitat que d'un quan temps en aquesta part sembla desvetllada en la nostra Societat; l'existència de noves i importants seccions nascudes al seu caliu i en ell arredossades, com són les d'Excursionisme, Secció Sardanística, Gimnàs, reorganització de la Biblioteca Pública, Quadro Dramàtic, etc. etc. [...] ço que ens ha suggerit la necessitat de publicació d'aquest portaveu que avui veu la llum». Les activitats de les seccions, amb conferències, biblioteca, actuacions cíviques i visites culturals, es completen amb notes i comentaris locals, i fins i tot internacionals, amb l'afegit d'una poesia i un haikai japonès.

La presència poètica que va mostrar la publicació des del primer dia tenia antecedents més que evidents, que posaven a primer pla la voluntat de participació d'una intel·lectualitat sorgida de la militància catalanista, natural i participativa. La Societat Iris respirava poesia i literatura amb la mateixa disposició que s'hi feia la resta d'activitats.

Seccions com Grup Sardanístic, Fotografia i Folklore, també omplen el seu espai al Butlletí, que s'inicia amb la presentació de les beneficioses activitats de la Societat i la seva àmplia oferta. És el cas del butlletí de juny de 1928, d'un lirisme espiritual, quasi místic: «Una de les artèries principals de les quals podem esperar resultats més positius i servei orgànic del nostre estat cultural, és sens dubte aquesta realitat desenvolupadora, puixant, que s'observa en la nostra terra, el de les activitats excursionistes. Aquestes nobles activitats que a complement dels resultats corporals i físics, s'encaminen vers l'educació de l'esperit»; i segueix: «Infondre una flameta de lirisme espiritual és una noble tasca apostòlica». Els aplecs sardanístics; conferències socials com «La importància del retir obrer», a càrrec de Leopold Mercader, inspector de la Caixa de Pensions; la Biblioteca i la sembra de flors silvestres; la col·laboració de firmes de renom, com la que signava «Una colla Excursionista a cada poble», de l'historiador, etnòleg i polític, Josep M. Batista i Roca; exposicions de pintures de l'artista mataroní Joan Canals i Palmada; comentaris i notícies, etc., omplen les pàgines a favor d'una manera de fer oberta i molt decantada a prioritzar la cultura i la convivència. El record al dramaturg poeta Ignasi Iglésias en l'editorial del novembre de 1928 n'és un altre exemple. El Quadre Dramàtic de la Societat li representà *El cor del poble*.

Veig la Societat Iris amb un tremp especial dins el panorama associatiu d'aquells anys, d'una amplitud que no es donava gaire; una Societat ni confessional ni doctrinària, i no obstant això disposada a fer-se present en la vida ciutadana conjugant cultura i esbarjo d'una manera distesa i formativa alhora. No hi ha cap de setmana sense ball, amenitzat per una orquestrina diferent, ni sense excursió programada. El Butlletí ho anuncia conjuntament amb editorials reivindicatives: «Les Universitats, Instituts i centres d'ensenyament, les seves portes haurien de ser obertes a tots per un igual; poderosos i desheretats, ciutadans tots d'un mateix poble amb iguals deures i drets, haurien de tenir-hi tots el lliure accés, sempre i quan

demostressin disposició pels estudis i vocació per després exercir aquella carrera amb tota la dignitat d'homes [...]. Aquesta és la vertadera Universitat que voldríem veure instaurada temps a venir».[36]

La fotografia del mestre Pau Casals que, al capdavant de la seva orquestra, obria el concert inaugural de l'Associació de Música de Mataró, al Teatre Clavé Palace el mes d'octubre de 1928, il·lustra el Butlletí a tota plana. L'Associació de Musica de Mataró havia nascut amb empenta i dedueixo un acostament cap a persones vinculades a l'Iris. Els concerts cada mes són anunciats al Butlletí. Hi ha una inclinació literària i periodística cada vegada més accentuada. Francesc Rossetti i Josep Monclús hi publiquen poesies, i joves escriptors, com Julià Gual i Joaquim Casas, hi fan les primeres passes. El Butlletí de l'Iris respira inquietud, amb articles d'opinió ben travats i unes converses «Al voltant d'una taula de cafè», amenes i valentes, signades per «Un de la colla». És el cas de la conversa del desembre de 1928, sobre la religió encarada amb la filosofia, que agafa volada fins a la rèplica a les planes de *Lo Pensament Marià*.

El camí del pensament s'expressa amb naturalitat quotidiana. Sense traspassar la línia dels erudits, entra a formar part de la conversa formativa amb curiositat sense límits. Queda palès que hi ha un pòsit arrelat d'inquietud. Manuel Serra i Moret, escriptor i polític fundador de la Unió Socialista de Catalunya, fa un curs sobre «Nocions generals d'història i filosofia» els mesos de març i abril de 1929.[37] És també en aquestes dates que hi ha un increment d'escrits signats, amb opinions i consideracions que donen una visió prou ajustada de la vida de l'Iris en el camp del pensament. A l'acabament de la tercera dècada del segle XX, al país s'obre un panorama d'incertesa i esperança que es reflecteix al Butlletí de l'Iris, tot i que al peu d'una de les pàgines sempre hi consta la nota preceptiva: «Aquest número ha passat per la censura governativa».

La bona disposició per a l'art i la cultura de la ciutat no es descuida i les referències sobre les activitats de l'Associació de Música de Mataró, iniciades el novembre de 1927, són explícites i participatives, coetànies en el temps i la vida associativa de l'entitat. No resulta desencaminat considerar la implicació d'alguns elements de la Societat Iris en la marxa de la institució filharmònica, així com de la naixent Amics del Teatre, el 16 de desembre de 1929. El teatre va ser una de les apostes més clares des de la seva fundació. Es nota, alhora, a les pàgines del Butlletí, una impressionant i premonitòria consciència de situació transitòria entre el règim militar i la incertesa del que es coïa. Són, els redactors del Butlletí, gent jove, reivindicativa i lletraferida, que més endavant no ho van deixar del tot.

«Amnistia! Justícia! Llibertat!», escriu V. Casals i Bosch. El paràgraf inicial com a mostra: «De tot arreu s'aixeca una veu humana amb una potencialitat gran, demanant una amnistia; ha estat com un aixecament de la consciència ciutadana, després d'haver contemplat amb el punys crispats totes les fases dels moviments inquisitorials passats, i que sembla imposar-se dintre del poble els dictats d'una actuació més raonable que la passada, de més comprensió i de més raciocini, que ens porti al camí de la normalitat real i no fictícia com la que havíem patit anys i més anys amb la dictadura i abans d'ella, res més a posta, per tornar les coses vers el bon camí».[38] Era l'abril de 1930, s'obre una nova etapa, oberta i formulada amb inquietud. Diria que entre els col·laboradors hi ha afinitats, sense orientació ideològica determinada. «Catalanista i un pèl d'esquerres...», tal com ha deixat escrit Joan Ballescà i ja hem comentat anteriorment. De l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, el Butlletí se'n fa ressò: «La Delegació a Mataró d'aquesta benemèrita entitat, que durant tota la repressió de la primera Dictadura, mai va deixar d'actuar, així que la situació general del país ho va permetre torna a portar les seves activitats a la llum pública» (Butlletí de setembre de 1930) i emprèn, per exemple la campanya Pro-Carrer d'Àngel Guimerà, l'octubre del mateix any.

Per aquestes dates, Joaquim Casas i Busquets exposa: «Una nova fuetada ha estat donada contra la nostra dignitat de catalans i de ciutadans. El règim imperant acaba de foragitar del territori de l'Estat a l'Il·lustre Francesc Macià».[39] I fa una crida a la democràcia i el liberalisme: «Estan a l'ordre del dia i a la boca de tothom dues paraules: "democràcia i liberalisme". L'una no pot anar enlloc si no va acompanyada de l'altra».[40] El mes de juny s'edita el darrer Butlletí, amb un seguit de cinc articles destinats al neguit del moment, davant la proclamació d'una República Federal Espanyola: «14 d'abril», per V. Casals i Bosch: «D'ençà de la nostra darrera sortida, quantes coses han passat! Sembla un somni, i tanmateix no ho és"; «Una Reforma necessària», per Llibert Compte; «Quina vergonya!», per Josep Tarragó i Saurí; «Moments transcendentals», per J. Casas i Busquets; «El naixement de Catalunya», per M. Serra i Moret. Es tanca amb «Coses de Casa» i «Programa de Festes».

Moment de la proclamació de la República a l'Ajuntament de Mataró, el 14 d'abril de 1931.
MASMM. Col·lecció Marfà. Foto: R. Estapé.

LA REPÚBLICA

El diumenge 14 de juny de 1931, Francesc Macià, com a president de Catalunya, visita Mataró. El consistori acorda posar el nom de Francesc Macià al carrer d'Argentona. Macià és nomenat fill adoptiu de la ciutat i des del balcó de l'Ajuntament hi ha parlaments dels representants que l'acompanyaven i personalitats locals. S'acaba la visita amb un dinar homenatge a l'Hostal Montserrat organitzat per la Societat Iris. El generalitzat esclat d'entusiasme mou els sectors dinàmics de l'entitat i la demanda s'inclina a una participació més oberta i posada al servei del nou moment que s'albira. En aquesta situació es deixa de publicar el Butlletí amb la voluntat de participar més activament en la premsa pública.

Vol dir això que la Societat Iris va tancar les portes? Res d'això. Segueixen els ballables de cap de setmana i la biblioteca s'obre amb regularitat. L'esport agafa empenta i les seccions no perden pistonada. El teatre mantenia una remarcable activitat, ara conjuntament amb els Amics del Teatre, i es nota l'afany de posar-se al dia. El divendres 11 de gener de 1935 hi ha repartiment de premis d'un segon concurs fotogràfic amb setanta participants. Són moments convulsos, les seqüeles del controvertit 6 d'octubre de 1934 es mantenen i hi ha una disfunció entre les ànsies emancipadores de la societat i el retorn de la censura.

El *Diari de Mataró* del 29 de gener de 1935 exposa, en un article titulat «Cap a una nova estructuració de la Societat Iris», la demanda d'un grup de joves a participar en la marxa de l'entitat. Demanda debatuda en una assemblea controvertida, amb l'assistència de 180 associats. Aquest fet és la constatació que la vida de l'Iris no resta marginada amb la nova situació. Segueixen els envelats a la Festa Major, com segueixen les trobades de lectura i cursets de literatura catalana, també lectures comentades d'obres filosòfiques i un circle de conferències sobre medicina.

UN ABANS I UN DESPRÉS

L'arribada de la República, però, va comportar una forta alteració de la vida social de la ciutat, amb un estat neguitós amanit d'incertesa. Calia reestructurar-ho tot i hi havia pressa i recel alhora. Més endavant, encetada la conflagració, el *Diari de Mataró*, confiscat, passa a ser *Llibertat*, amb un cos de redacció renovat i sota la direcció de Julià Gual, de ben jove vinculat a la Societat Iris. Escriu Francesc Costa sobre *Llibertat:* «El seu caràcter de premsa de guerra fa que el diari es centri en les activitats dels partits polítics en defensa de la República, com mítings, manifestos, i, sobretot, en l'organització de la rereguarda».[41]

«Els homes fonamentals del diari eren Julià Gual, Joaquim Casas, autor dels *Perfils* i del

Dietari, Lluís Pedemonte [...]».[42] Va ser un diari molt atent als esdeveniments bèl·lics i la informació conseqüent: alguna crònica internacional, comentaris, notícies del front i actuació dels partits polítics. Les societats locals quedaven en un pla discret. A les pàgines de *Llibertat*, com a servei, s'hi anuncia la Biblioteca de la Societat Iris, com també les de la Societat l'Ateneu, Caixa d'Estalvis i Societat Moderna Fraternitat.

A partir del 27 de gener de 1939, els vencedors dictaren normes i disposicions, i la Societat Iris quedà dissolta, diluïda, sense components ni beneplàcit oficial. Als pocs mesos, la FET i de les JONS feia vida a la senyorial Casa Sanromà del carrer Bonaire, fins que, finançat pels fabricants de Mataró, s'aixecà un edifici de nova planta dedicat al Governador Civil de Barcelona, Antonio Correa Véglison, com a seu de la Falange. La sort de l'Iris estava definitivament tancada, el seu antic casal del carrer Bonaire va haver d'esperar uns anys per tornar a obrir les portes a la vida cultural i social mataronina. Fou el 1947 que va ser adquirit per l'entitat mutualista l'Aliança Mataronina.

EPÍLEG NOTABLE

Tanmateix, es pot dir que amb l'ensulsiada de la guerra i la postguerra s'acabà tot? No ho sé veure així. A finals dels quaranta del segle passat, encara infant, vaig conèixer persones que havien passat per l'Iris i em preguntava: què els queda després de la ignominiosa prova que van patir? No encertava la resposta, però sí que puc constatar que em produïen un venerable respecte, els catalogava en l'apartat dels meus, i m'hi hauria afegit de bona gana. La cosa va començar el 1948 amb l'arribada del meu oncle Joan Ballescà de l'exili francès. En més d'una conversa ell posava l'accent en la valoració de l'amic o conegut: «Ens coneixem de l'Iris», deia per concretar que no era un qualsevol.

Estatge de la Societat Iris, antic casal senyorial Sanromà, actual casal de l'Aliança Mataronina al carrer de Bonaire, c. 1990.

MASMM. Arxiu d'imatges. Foto: Miquel Sala.

El nostre poeta Josep Punsola no va tancar-se a casa, ben aviat va ser un element actiu de la Unió Excursionista de Catalunya i es consagrà al món de les lletres. I d'altres també van continuar fent camí, com en Josep Reniu, activista teatral i rapsode, que l'he trobat anunciat a les representacions teatrals dels anys trenta; o la figura del notable escriptor Joaquim Casas, persona enigmàtica i cantelluda —diuen—, que ha escrit les millors pàgines de literatura mataronina de la segona meitat del segle passat, amb vocació de servei a les lletres catalanes i al país com pocs. Sense desviar-me, però per constatar la diversitat d'aquella gent de l'Iris, esmentar l'entranyable record de Miquel Carretero, mutilat de guerra en la meitat del cos i amb un ull de vidre, integrant de la secció d'atletisme, d'una simpatia desbordant. En Rafael Pruna, fuster al Poble Nou, que venia a Mataró tant com podia per veure els amics de l'Iris. I molts altres que, d'una manera més o menys directa, vaig conèixer i en conservo molt bon record. Gent de tota mena, per dir-ho amb una expressió potser poc elegant però encertada. L'Isidre Rosselló, fabricant d'èxit i veí, també havia estat de l'Iris, vocal de junta encarregat de les visites culturals que en deien excursions. En Llibert Compte, des de Mèxic, va escriure: «Us penseu que estic a punt de venir d'un moment a l'altre, sento haver-vos de desenganyar, a tots.

Penseu que el meu nom és una rebel·lia constant i jo li faig honor».[43]

Els he conegut i estic segur que molts més van mantenir bon record de la casa. Josep Tarragó, poeta amb motxilla i borralló de mata als llavis, defensor de l'essència de l'excursionisme, havia escrit al Butlletí de l'Iris. He citat Francesc Rossetti, també poeta, com a persona influent en la marxa de la societat, i un altre dedicat a la rima i la glossa, Josep Monclús, també s'hi va moure. Una societat, l'Iris, en què la literatura, la poesia i el teatre marcaven senyes d'identitat. I n'hi hagué molts altres, segur, que hi van dedicar hores i il·lusions, valuosos en el dia a dia de la Societat. Van ser molts, responsables entusiastes i propagadors, i més d'un en l'anonimat, que la van fer gran i que ajudaren la bona marxa col·lectiva de tots aquells anys.

És interessant constatar la correlació de la desapareguda Societat Iris amb el Casal Mutualista de l'Aliança Mataronina, pocs anys després d'acabada la guerra. En Lluís Terricabres, al llibre "El manyà encès", explica a Emmanuel Cuyàs les adverses condicions en què es trobava l'antic casal Sanromà: «Cap a l'any 1947 es va donar el cas que el casalot noble i senyor de l'Antiga Societat Iris [...] va ser adquirit per una immobiliària per tal d'enderrocar-lo i aixecar sobre el solar un edifici de pisos. En Francesc Belcos, antic component de l'elenc teatral de l'Iris d'avantguerra, es va esvalotar».[44] Va parlar amb la Junta de l'Aliança Mataronina i l'entitat mutualista adquirí la casa. Amb el nom de Casal Mutualista engegà una activa programació, des dels ballables del cap de setmana fins a conferències, sessions de cinema i teatre, seccions d'escacs i filatèlia, amb un semblant paral·lelisme a l'època pretèrita que tan bruscament s'havia tancat.

Lluís Terricabres explica a Cuyàs, amb detall, la inauguració del Racó a les golfes del Casal l'any 1949. El Racó va esdevenir un espai que ha marcat una època de vint-i-nou anys de conferència setmanal, amb el pas d'un personal prestigiós de la cultura. Em pregunto: el Racó va ser només un producte de l'espontaneïtat? No ho veig així. Des del moment que el Casal Mutualista va adquirir la casa, en els plans de la nova entitat hi havia la voluntat d'obrir les portes a la cultura. Prova d'això és que els diumenges al migdia es començaren a celebrar conferències, algunes de les quals mostren quina era l'orientació que s'hi pretenia donar. Noms com Maurici Serrahima, Alexandre Cirici Pellicer, Nèstor Lujan, Sebastià Juan Arbó, Marià Ribas i tants d'altres. Com també hi passaren coneguts metges relacionats amb l'Aliança Mataronina per parlar de sanitat. Explica en Terri: «Joaquim Casas, Antoni Comas i jo vam carregar-nos el pes més principal del Racó».[45] Cert. Penso, però, que la Clínica l'Aliança Mataronina va fer el pas perquè més d'un mutualista hi va veure la possibilitat de reprendre l'esperit de l'Iris.

Del record, n'hi ha proves evidents. El Casal Mutualista, són molts els que encara el coneixen com a l'Iris; i el carrer Bonaire —ho he escoltat més d'una vegada—, per a més d'un és el carrer de l'Iris. Senyal que la seva història ha deixat empremta.

Francesc Masriera i Ballescà

Agraïm la gentilesa d'Aliança Mataró i del seu gerent, Joan M. Calleja, per la facilitat amb que hem pogut consultar el *Butlletí de la Societat Iris*.

NOTES

1.- Joaquim Llovet, *Mataró. Dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 2000, p. 488.

2.- Joan Ballescà i Prat. «Records dels vells temps. La Societat Iris», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 53, octubre 1995, p. 30.

3.- Els germans Corredó Ros participaven en la vida associativa de Mataró. Manuel va exercir com a secretari del Círcol Catòlic d'Obrers sota la presidència d'Emili Cabanyes.

4.- «Los Festejos del Iris», *El Liberal*, 27 de novembre de 1915, pp. 2-3.

5.- Ibídem.

6.- «Nuestro Diputado y la Sociedad "Iris"», *El Liberal*, 18 de desembre de 1915, p. 3.

7.-*Diario de Mataró y su Comarca*, 9 de juliol de 1915, p. 3.

8.- *Diario de Mataró y su Comarca*, 2 de juliol de 1915, p. 3.

9.- *Diario de Mataró y su Comarca,* 30 de novembre de 1915, p. 3.

10.- *Diario de Mataró y su Comarca*, 16 d'octubre de 1915, p. 3.

11.- Joaquim Casas, pròleg a Socrasti i Companyia, *Memòries del Cau Grillat*. Mataró / Barcelona: Patronat Municipal de Mataró / Editorial Altafulla, 1989, p. XIV-XIX.

12.- *Diario de Mataró y su Comarca,* 4 de novembre de 1915, p. 3.

13 .- *Diario de Mataró y su Comarca*, 26 d'octubre de 1916, p. 3.

14 .- *Diario de Mataró y su Comarca*, 31 de març de 1916, p. 3.

15 .- Ibídem.

16 .- *Diario de Mataró y su Comarca*, 10 de juny de 1916, p. 3.

17.- Miquel Lladó i Martorell, *L'afecció Teatral a Mataró fins a 1936*. Mataró: edició d'autor impresa per la Copisteria Castellà, 1995, p. 5.

18.- *Diari de Mataró*, 3 de març de 1924, p.1.

19.- *Diari de Mataró*, 12 d'agost de 1929, p.1.

20.- *Diari de Mataró*, 29 d'agost de 1929, p.1.

21.- *Diari de Mataró*, 4 de gener de 1930, p.1.

22.- Programa de mà de la Societat Iris: Secció de Cantaires, 1936. Extret de Lladó, *L'afecció Teatral...* p.125.

23.- *Ressorgiment* [revista mensual publicada a Buenos Aires del 1916 al 1972], abril 1921, any VI, núm. 57, p. 909.

24.- Francesc Matheu Fornells (Barcelona 1851 - Sant Antoni de Vilamajor, Vallès Oriental, 1938) fou escriptor, adscrit des de molt jove al moviment catalanista. Nomenat Mestre en Gai Saber el 1897.

25.- Sempronio, *Retrats de Ramon Casas. Francesc Matheu i Fornells*. Edicions Polígrofa, S.A., 1970, p. 180.

26.- *Jochs Florals y Certamen Musical de la Societat Iris*. Mataró: Gráf. Manén, 1919, p. 7.

27.-Salvador Llanas i Rabassa, text dins *Jochs Florals y Certamen Musical de la Societat Iris*. Mataró: Gráf. Manén, 1919, p. 175.

28.- Francesc Rossetti (Mataró 1892 - Malgrat de Mar 1978) fou un poeta simbolista popular. Secretari de Manuel Serra i Moret a l'Ajuntament de Pineda de Mar. El 1924 Tinent d'Alcalde de l'Ajuntament de Mataró. Empresonat acabada la guerra, és posat en llibertat el 1940, amb la prohibició de residir a Mataró.

29.- *Diario de Mataró y su Comarca*, 19 de novembre de 1917, p. 2.

30.- *Diario de Mataró*, 19 de setembre de 1919, p. 2.

31.- *Diari de Mataró*, 30 d'abril de 1923, p. 3.

32.- Joan Ballescà i Prat, «Records... », p. 30.

33.- Josep Xavier Agustí i Rodon / Jordi Buscà i Colell, *Història del Centre Atlètic Laietània 1925-2000.* Mataró: Centre Atlètic Laietània, 2000, p. 22.

34.-Francesc Enric Regàs, *La vida a Mataró al primer quart de segle.* Mataró / Barcelona: Patronat Municipal de Cultura / Alta Fulla, 1987.

35.- *Diari de Mataró*, 1 de febrer 1924, p. 2.

36.- *Butlletí de la Societat Iris*, octubre de 1928, núm. 7, p.1.

37.- La Societat Iris, d'acord amb l'Ateneu Obrer de Canet de Mar i el Casino de Calella, van editar les sis conferències de Manuel Serra i Moret.

38.- *Butlletí de la Societat Iris*, abril de 1930, núm. 23, p. 2.

39.- *Butlletí de la Societat Iris*, octubre de 1930, núm. 29, p. 2.

40.- *Butlletí de la Societat Iris*, novembre de 1930, núm. 30, p. 4.

41.- Francesc Costa i Oller, *La premsa a Mataró 1820-1980.* Mataró / Barcelona: Caixa d'Estalvis Laietana / Rafael Dalmau, 1982, p. 250.

42.- Ibídem.

43.- Carta de Llibert Compte a Joan Ballescà (29-06-1948). Fons familiar Joan Ballescà.

44.- Emmanuel Cuyàs, *El manyà encès. En Terri de Mataró explica la seva vida*. Barcelona: Pòrtic, 1985, p. 235.

45.- Ibídem, p. 242.

RECURSOS

NOTÍCIA DE PUBLICACIONS RECENTS

MANUEL VILATERSANA PEGUEROLES, *Una història particular* (Mataró: edició d'autor, 2017).

És ben sabut que la Història, amb majúscula, es construeix a partir dels grans noms i els grans fets, però també a partir de les petites històries particulars de menys abast, però la suma de les quals constitueix la societat que, en darrer terme, protagonitza aquella Història. *Una història particular* és, justament, el títol que el mataroní Manuel Vilatersana i Pegueroles, de noranta-cinc anys, ha donat al llibre d'un centenar de pàgines que conté part de les seves vivències, des de la infantesa fins a la dècada dels noranta, a punt de fer gairebé un segle de vida.

Escrit amb un estil senzill i clar, com si tot fos explicat de viva veu, el petit volum està subdividit en apartats corresponents a episodis diversos de la seva vida. Els primers, situats cronològicament als anys vint i trenta, desgranen records de la infantesa i joventut i ofereixen petits quadres de la vida a Mataró d'una família treballadora (en el ram del tèxtil), a vegades amb fets purament anecdòtics però que han estat rellevants en l'existència de qui els guarda a la memòria. Són especialment interessants els records de la guerra i els primers anys de la postguerra. El que en podríem dir la segona part del llibre se centra en la vinculació de Vilatersana amb el cinema a partir dels anys cinquanta, inicialment al Foment, sala de la qual esdevindria programador, i posteriorment a altres cines com el Cerdanyola, el Núria o l'Iluro. El detall d'algunes de les experiències que explica, també a l'estranger, permeten de completar la història del cinema a Mataró.

El llibre conté, a més, la reproducció de documents i fotografies, que n'incrementen el valor testimonial.

ANTONI PARICIO CASADEMUNT, *La casa de cós al Maresme. Habitatge, arquitectura i construcció* (Canet de Mar: edicions Els 2 Pins, 2017).

Fins a l'arribada de les noves tècniques constructives de mitjan segle XX, la casa de cós es va erigir com l'element arquitectònic més habitual a les viles del Maresme. Ha estat un model d'èxit, un tipus d'habitatge que podríem anomenar autòcton, atès que és propi del lloc i que s'ha desenvolupat massivament en la fase final de la seva evolució: de tipologia constructiva en l'àmbit de la «cultura popular», ha passat a ser inclosa dins l'arquitectura «oficial».

Antoni Paricio, Doctor arquitecte, professor de Tecnologia a l'Arquitectura i també arquitecte tècnic, tracta en aquest llibre, fruit de la seva recerca, la casa de cós maresmenca en les seves tres vessants bàsiques: la cultural, l'arquitectònica i la tècnica.

Paricio explica que en la casa de cós han confluït l'organització de l'espai domèstic i moltes vegades l'espai com el taller, la botiga o el magatzem. El seu desenvolupament ha estat relacionat amb l'evolució de les activitats familiars de diferents generacions. Des d'un punt de vista social, aquesta construcció va afavorir una activitat econòmica inusual que generava «valor» contínuament. Des de l'òptica constructiva, va afavorir el treball de gremis com els rajolers, calcinaires, constructors, picapedrers, fusters...

L'autor entén la casa de cós com «un sistema organitzat d'un procés constructiu», i parla d'una forma de construir «estandaritzada», reglamentada i arrelada en el subconscient dels treballadors.

Interessant estudi, amb molts dibuixos i fotografies, editat amb qualitat, que sintetitza l'evolució de la casa de cós com a fet cultural del país per apuntar cap a la preservació del seu llegat arquitectònic i històric escampat pels nostres pobles i ciutats.

A l'apartat d'agraïments, Antoni Paricio fa justícia al qui va ser molts anys director del Museu Arxiu de Santa Maria, Manel Salicrú, a qui cita en primer lloc perquè «ell va constituir un dels orígens de posar en valor aquest tipus d'habitatge tan estimat i desenvolupat massivament al Maresme».

FULLS DEL MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA

NORMES PER ALS NOSTRES COL·LABORADORS

Text dels articles

Els articles s'han de presentar en format electrònic (Microsoft Word), lletra Times New Roman de mida 12 i amb interlineat 1,5. Es recomana que l'extensió no depassi les 25 pàgines.

Les imatges i els quadres han de tenir bona resolució i s'han de presentar com un arxiu individual, en format jpg o tif, amb un mínim de resolució de 300 punts d.p.i., que s'enviarà a part de l'arxiu en Word del text (a més del document amb el text, doncs, caldrà enviar tants arxius com imatges o quadres contingui).

Notes

Les notes han d'anar al final del text (no pas a peu de pàgina), en un cos de lletra més petit (Times New Roman, cos 10). Si es vol, també hi ha l'opció d'enviar totes les notes en un document a part. Dins el text de la comunicació, el número de la crida de la nota ha d'estar escrit en superíndex (i sempre rere els signes de puntuació en el cas que n'hi hagi).

Citacions

Les citacions de textos transcrits, si són breus, es reproduiran a l'interior d'un paràgraf del text entre cometes angulars (« »), però, si són prou llargues, seran reproduïdes en un paràgraf a part, sagnades cap a la dreta en un cos de lletra més petit (Times New Roman, cos 10) i sense cometes.

Referències bibliogràfiques

Les referències bibliogràfiques a l'interior del text es donaran entre parèntesis amb el nom de l'autor, l'any de l'edició referida i les pàgines, separades de l'any per dos punts: (Salicrú 1963: 2).

Si es tracta d'una obra de més d'un volum, aquest serà indicat abans del número de pàgines en xifres romanes: (Solà 1973: II, 89).

Si la referència és part del text, s'indicarà així: «Segons Llovet (2002: 87-88), la ciutat...».

Si l'obra citada té dos autors, s'escriuran els dos noms separats per una barra inclinada: (Riquer / Comas 1964: 123).

Si en té més de dos, s'indicarà amb el cognom del primer autor i *et al.*: (Artonne *et al.* 1969: 4-6).

En el cas de miscel·lànies col·lectives (actes de congressos, etc.) en què no figuri l'editor o curador, s'indicarà l'autoria amb l'abreviatura D. A.: (D. A. 1988: 56).

Totes les obres a què s'hagi fet referència en el cos de l'article es recolliran a la Bibliografia que caldrà afegir al final. Exemples:

Llibres

Reniu (1998): Josep Reniu i Calvet, *Esteve Albert i Corp. Esbós biogràfic*. Dosrius: Ajuntament de Dosrius.

Mora / Omar / Puig (1923): Joan Mora Castellà / Claudi Omar i Barrera / Josep Puig i Cadafalch, *Tríptic de biografies del mataroní il·lustre Terenci Thos i Codina, mestre en Gai Saber*. Mataró: Corporació Municipal.

Fabra (1995[7]): Pompeu Fabra, *Gramàtica catalana*. Barcelona: IEC. [Edició facsímil de la primera de 1933.]

D. A. (1988): D. A., *Actes del Col·loqui Internacional sobre el Modernisme*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Vilar (1988[2]): Pierre Vilar, *La guerra civil espanyola*, trad. d'Eulàlia Duran. Barcelona: Crítica.

Parts de llibres

Capdevila (2013): Alexandra Capdevila, «"David contra Goliat". L'expedició militar de Rafael Nebot per terres maresmenques (juliol-octubre de 1713)», dins D. A., *El Maresme i la conflictivitat bèl·lica. V Trobada d'entitats de recerca local i comarcal del Maresme*. Vilassar de Dalt: Museu Arxiu de Vilassar de Dalt, p. 49-63.

Salvat (1994): Ricard Salvat, «El teatre universitari a la Universitat de Barcelona», dins Manuel Aznar i Toni Casares (ed.), *El Teatre universitari a Barcelona: 10 anys de l'Aula de Teatre de la UAB (1984-1994)*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions, p. 41-45.

Articles en publicacions periòdiques

Llovet (2005, abril): Joaquim Llovet, «La maqueta de la fragata de guerra de l'antiga Escola de Nàutica de Mataró», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 82, p. 6-9.

Hortalà (1999, 3 de desembre): Josep Hortalà, «El llenguatge», *Avui*, p. 35.

Publicacions en línia:

Puig (2007): Oriol Puig Tauler, *L'Escola d'Art Dramàtic Adrià Gual i la seva època*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona. En línia:

<http:// http://www.recercat.cat//handle/2072/4348>. [Consulta: 21 de gener de 2018.]

MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA
Centre d'Estudis Locals de Mataró

Col·labora:

Ajuntament de Mataró

CULTURA MATARÓ

Amb el suport de:

FUNDACIÓ ILURO
MATARÓ

INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana